

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10901

DOS ROYMISHE REKHT
EKZISTIRT NISHT MER

Louis Aragon

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

7
3
4

יידישע פאלקס-ביבליאָטעק

לואי אראנאן

דאס רוזמישע רעכט
עקזיסטירט נישט מער

דערציילונג

יידיש: ב. שלעזיין

פאריז — 1949

הילע געצייכנט משה'קע באהעלפער

ארויסגעגעבן דורך דער ארגאניזאציע
פוילישע יידן אין פראנקרייך

אדרעס פון פארלאג :

O. J. P. FRANCE, 14, Rue de Paradis, Paris-X.

Téléphone : TAltbout 42-07

דער 5-יאָריקער יוביליי לכבוד דער
מעטיקייט פון דער אַרגאַניזאַציע פון די פּוילישע
יידן אין פּראַנקרייך זייט דער באַפרייאַונג ווערט
געפיערט דורכן פּאַרלאַג יידישע פּאַלקס-ביבליאָ-
טעק מיטן צוטראַג אַ מתנה דעם יידישן ליענער
די דערציילונג פון גרויסן פּראַנצויזישן שרייבער
לואי אַראַגאָן — אין דער איבערזעצונג פון
ב. שלעווין.

דאָס איז דאָס זיבעטע בוך, אַרויסגעגעבן דורך
דער יידישער פּאַלקס-ביבליאָטעק.

אונזער פּאַרלאַג איז יונג, אָבער דאָך האָט ער
שוין צו פּאַרצייכנען באַדייטנדיקע דערגרייכונגען
ביים העלפן אויפבויען דעם הורבן פון דער יידי-
שער קולטור.

אונזערע ביכער זענען שמענדיק עסטעמיש
אַרויסגעגעבן.

די טעמאַטיק און פּראַבלעמען זענען: דאָס
לעבן און קאַמף פון די יידישע מאַסן. געשריבן
דורך יידישע שרייבער, ווי: ב. מאַרק, י. שפּיגל,
דיאָיאַ מישאַ (אינזש. גילדמאַן), משה שולשטיין
און אַנדערע.

מיט דער דערציילונג פון גרויסן פראנצויזישן
שרייבער, לאזי אראגאן, מאכן מיר דעם באשיידע-
נעם אנהויב, צו באקענען דעם יידישן ליענער,
מיט דער מאדערנער פראנצויזישער ליטעראטור.

מיר זענען איבערצייגט, אז די יידישע פאלקס-
מאסן אין לאנד און אויסלאנד, וועלן ווארעם אויפ-
נעמען אונזערע באמיוונגען, און אונז העלפן, אין
דער הייליקער ארבעט פון ארויסגעבן און פאר-
שפרייטן דאס יידישע וואָרט.

פארלאג יידישע פאלקס-כיבליאַטעק.

פ א ר י ז , אַקטאָבער 1949.

פרידן לאטמע מירלער האָט דאָס וואָרט

I

פאַר אַ מיידל פון מײן שניט איז דאָס קליי־
נע פראַנצויזישע שטעטל שרעקלעך לאַנגווייליק.
גאַרנישט כמעט איז דאָ פאַראַן וואָס צו זען.
די מענער זיינען קליינע און שוואַרצע און די
קרעמער — אזוי קריכעריש, אַז כ'וואָלט זיי
אַלע געשמיסן. קיין מוזיק איז אין ערגעץ נישט
צו הערן. פון אונדזער גאַרניזאָן רעדט מיר
בעסער נישט — די יונגעלייט פון שלעזיע זיי־
נען שווער, לאַנגווייליק און קאַמיש. אַלע מאַכן
זיי אייך קאַמפלימענטן אויפן זעלביקן שטיי־
נער. גאָר אַנדערש איז ווען די קליינע פופכיען
איז דאָ געווען. זי איז געווען אַ מאַדנע, זי
האָט מיר געלייענט אירע בריוו. זי איז טאַקע
נישט געווען אויסערגעוויינלעך, אָבער זי האָט
פאַרמאָגט אין זיך שלעכטסקייט. זי האָט גע־
רעדט ווי מ'באַדאַרף צו זיין וועגן מענער און
דאָס זען אונדז אַלעמאַל בייזאַמען, האָט עפעס
צוגעגעבן אַ באַזונדערקייט.

פאַר דער צייט זיינען די איטאַליענער איינ־
געשטאַנען אין „האַטעל צענטראַל“. זיי האָבן
שיינע אויגן. פון זיי איז גאַרנישט אַרויסגעקו־

מען. ווי האָבן זיי דען אויסגעזען, ווען מען
האָט זיי אַלע, אַלע אוועקגענומען, געהיטן
בלויז דורך איין אונדזעריקן, אויף הונדערט
זייערע ? אַ רחמנות, כ'לעבן.

פאַראַנען דאָ אַ ספּאַרט־מאַנאַזין, וווּ מען
געפינט סוועטערלעך פון שיינעם וואָל. אָבער
נישט פון מיין געשמאַק. צען שטיק האָב איך
אַנומלטן איבערגעשיקט קלערבען. איר קליידט
עס נאָך ערגער פון מיר. זי האָט מיר געשרי-
בען, אז איך בין אַ מלאַך. דאָס זיינען באַמת
שיינע מתנות; ווען מען טראַכט, נאַטירלעך,
ווי לייט, דאָ, וואָס נויטיקן זיך אין אַלעס, ווייל
זיי קענען איינקויפן נאָר אויף באַנען, פונקטן
און — דער טיוול ווייסט וואָס זיי דאַרפן
נאָך אַלץ. זיי גייען אָנגעמאַן אָרעם, אין לאַ-
מעס. די פרויען זיינען איבערהויפט נישט עלט-
גאַנט, ווי מען האָט עס אונדז באַזונגען. אפילו
נישט שוין. מאָנערינקע. די שלעזיער, נאַטיר-
לעך, זיי געפעלט עס דווקא. זייער געשמאַק.

אין דער עלעגאַנטער קאַפּע, דאָפינואַ, ניט
ווייט פון פּלאַץ „דער גאַלדענער גלאַק“, אַביסל
ענלעך צו אונדזער „טריאַנאָן“ — גיי איך
נעמען מיין קאַפּע, פאַרן אומקערן זיך אין
ביראָ. די קאַפּע איז, שטעלט איך פאַר, נישט
קיין עכטע מאַקאַ. ס'איז דאָ אומעטיק. ס'פעלט
אַן אָרקעסטער, וואַלסן. קליינשטעטלידיקע לאַנג-
ווייליע. די זעלבע קליענטן טרעפן זיך דאָ יעדן
טאַג און די גאַלדענע יוגנט — אַ צוויי־דריי
יונגעלייט — קוקט נאָך פונדערווייט די עט-
לעכע פרויען פון קליינע באַאַמטע, נישט פון

דער ערשטער יונגט... אך, גאָט, און דאָס הייסט
ביי זיי נאָרמאַל. און דער בובי שרייבט מיר
אַליז פון רוסישן פראָנט, אַז ער וואָלט ליבערשט
זיך געוואָלט געפינען ערגעץ אין די קאָנטן.
ער ווייסט נישט וואָס ער רעדט.

דער איינציקער גוט־דערצויגענער מאַן דאָ
איז דער אָפיציר פון געשטאַפּאַ, אַן אָבערלויִר
טענאַנט, וואָס האָט עפעס אַ באַזונדערן בליק.
כ'איז אַ מענטש מיט ליטעראַרישן געשמאַק.
ער האָט מיר אויסגעבאָרגט אַ פראַנצויזישן ראָט־
כאַפּ, כ'געדענק שוין נישט גענוי ווי ער רופט
זיך דאָרט. ס'איז פון אַ גרויסן פראַנצויזישן
שרייבער, וואָס איז אונדזערער אַ פריינט. טראָץ
דעם, וואָס איך האָב לאַנג געווינט אין דער
שווייץ, האָב איך דאָרט גאָרנישט פאַרשטאַנען.
דער אָבערלייטענאַנט האָט מיר געפרעגט :
„כ'איז אַביסל צו דראַסטיש, אַ ?“ איך
האָב עס נישט איינגעפונען. איך האָב אַן אַנ־
דערע פאַרשטעלונג וועגן די זאַכן. די פראַנצויִז
זען רעדן קיינמאָל נישט דירעקט; און איך האָב
ליב מען זאָל זיין מיט מיר דירעקט. ס'איז
כיין געשמאַק. נישט, נאַטירלעך, ווי די שלע־
זיער. ביי זיי קענט איר לאַנג וואַרטן ! אָבער
דער אָבערלייטענאַנט... כ'בין, זעט אויס, נישט
פון זיין טעמפּעראַמענט. אויסער דעם איז ער
שטאַרק פאַרנומען אויך : זיין ספּעציאַליטעט
זיינען — די יידן. ער געפינט זיי אויס פון
אונטער דר'ערד. מען וואָלט געזאָגט, אַז זיי
ווערן ביי אים געבוירן. ער לאָזט זיי אָבער
אויך שטאַרבן...

מיר זיינען זעכצן מיידלעך צוזאמען אין
האָטעל מעטראָפּאָל. אין אָוונט הערן מיר ראָד
דיאָ. מיר באָדן זיך צוזאמען און איינע די אַנ-
דערע רייבט איין די פּלייצע. איך בין שוין
איבערגעוואַקסן דעם עלטער פון אַ פּאַנסיאָן-
מיידל. בלוז איין פּופּען איז געווען אַ ווילע.
איז זי אין פּאַרזי, שרייבט נישט. מסתמא פּאַר-
ווילט זי זיך דאָרט נישט שלעכט. איך לאַנג
ווייליק זיך דאָ, ווען איך טראַכט, אַז אַנדערע
אמוזירן זיך. אָ, ווי לאַנגווייליק !

דער איינציקער גוטער מאָמענט אין טאָג
איז, ווען עס גייט דער טריבונאַל. זייט ווען
איך בין די סעקרעטאַרין פון קאָמאַנדאַנט פּאָן
ליטוויטס-ראַנדאַו, וווּן איך ביי דריי מאָל אין
וואָך די סעאַנסן פון טריבונאַל. דער קאָמאַנ-
דאַנט איז מיליטערישער ריכטער. אַ שאָד, וואָס
ער איז נישט מער אַזוי יונג. אין טריבונאַל
זע איך אַזעלכע לייט, וועלכע כ'וואָלט זיכער
קיינמאָל נישט אָנגעקומט. פּראַנצויזן, קאָמ-
ניסטן, מערדער. אויך אונדזעריקע, סאָלדאַטן,
וואָס האָבן זיך אויסגעלערנט צו טאָן, וואָס
מען דאַרף נישט, דעזערטירן. טשעקאווע, איך
פּאַראַכט די דעזערטירן, אָבער זיי אינטערעסירן
מיך. געווען איינמאָל אַן ס. ס., וואָס איז נע-
שלאַפּן מיט אַ יודישקע...

דער קאָמאַנדאַנט, נאַטירלעך, איז צו מיר
באַזונדערס ליבלעך. ער איז אָבער נישט אינ-
גאַנצן דירעקט. ער איז געשטערט, דער מענטש.
ער וואָלט נישט געוואָלט מען זאָל וויסן דער-
פון. אָבער מיך... וואָס גייט עס מיך דען אָן,

צי מען ווייסט ? ער וואָלט נאָר געמעגט זיין
 אַביסעלע מער ברוטאַל און — אַ ביסעלע יונג
 גער. זיין פנים איז אָן אויסדרוק, בלאַנד, מיט
 קנייטשלעך אַרום די אויגן. ער קען נישט אַזוי
 גיט פראַנצויזיש ווי דער אָבערלייטענאַנט פון
 געשטאַפּאַ. פון צייט צו צייט פּרעגט ער ביי
 מיר אַ וואָרט, אַ גאַנץ געוויינלעך וואָרט. איך
 האָב השק אים אונטערצוואַגן דאָס אמתע ווער-
 טעלע, ער וואָלט עס דערנאָך זיכער איבערגע-
 הורט אויפן הויכן קול פאַר די באַשולדיקטע.
 איך וועל עס אָבער נישט טאָן, ניין. איך בין
 אַ פאַרטיי-מיטגליד. איך ווייס נישט צי דער
 קאָמאַנדאַנט... צי די דאָזיקע אַריסטאָקראַטישע
 פאַמיליעס, פאַרשטייען איבערהויפּט אונדזער
 סאָציאַליזם, אונדזעכ פירער. איך פרעג זיך
 אָפט צי דאַרף איך זיין די געליבטע פון קאָ-
 מאַנדאַנט פאַן ליטווינס-דראַנדאָ... איך וועל
 שרייבן דערוועגן בובי, פרעגן ביי אים זיין מיי-
 נונג. ער איז דאָרט פעאיק צו לאָזן זיך טויטן
 פון די באַלשעוויקעס, דער אַרעמער בובי ! איך
 שטעל מיר גענוי פאַר, ווי ער וואָלט אויסגעזען
 מיט איין פּוס, דאָס וואָלט אים צוגעגעבן עפעס
 אַ באַזונדערקייט. ער איז זייער סימעטריש גע-
 בויט. מיך לאַנגווייליקט אַזאַ רעגולערע שיינ-
 קייט. דערפאַר אָבער איז ער דירעקט, בובי,
 שוין איינמאָל ! שיינע מתנות האָט ער מיר גע-
 שיקט פון אָדעס. איך וואָלט באַדאַרפט אַזאַ
 וואָס זאָל פאַרמאָגן אין זיך עפעס פון בובי
 און עפעס פון פּופּכיען. און אַט איז גאָר אַריינ-
 געפאַלן אינדערמיט דער פאַן ליטווינס-דראַנ-

דאן... וואָס איך לאָך זיך אָן, ס'איז אָבער
פונדעסטוועגן לאַנגווייליק.

כ'וועל ביי בובין גאַרנישט פּרעגן וואָס שייך
דעם קאַמאנדאַנט. ער מוז אָבער, צום ביישפּיל,
אויסלערנען זיך זיין אַביסעלע מער דירעקט. אַ
פּרוי האָט דאָס רעכט צו זיין אַביסעלע געשלאָג-
גען. אָן דעם, נאָכוואָס, צום טיוול, זיינען די
מענער? ס'איז לאַנגווייליק. איך קען פּונ-
דעסטוועגן נישט אויספילן מיין צייט ביים
פּרויער צו לאָזן זיך גיסן אויפן קאַפּ די פּאַר-
פּומען, לאָזן זיך מאַסאַזשירן דאָס געזיכט מיט
די קרעמען דורך די עלאַסטישע פינגער פון
סימפּאַטישן אַרמענער. לאָמיר פּרווון דעם קאָד
כאַנדאַנט. נאָך אַלעמען, די עלטער... איז דער
עיקר וויכטיק ביי פּרויען... מען פאַרמאַכט די
אויגן און פאַרטיק.

וואָס די טריבונאַל-געביידע דערמאַנט אלץ

II

דער טריבונאַל פון די דייטשן געפינט זיך
אין אַ ריזיקער געביידע, אַן אלטע, פון פאַר-
גאַנגענע יאָרהונדערטער. די געביידע איז הויך
און זשאַווערנדיק און מאַכט די אַרומיקע געס-
לעך נאָך ענגער. זי שטייט אין ליכט און אין
שאַטן, פאַרמאַגט אין פּאַסאַד שניצערייען, וואָס
זיינען אָן שום ספּס סימבאָליש: הערקולעסן,
סאַטירן פון פינצטערן שטיין און ריזיקע

פֿרוכט־קוישן אַ סמיל, וואָס איז דער איבער־
גאַנג פֿון מיטלאַלטער צום רענעסאַנס. אונז
טערן טיפֿן דאָך זיינען פֿאַראַנען פֿאַרלאָזענע
געמטן, וווּ קיין פֿייגעלעך קומען קיינמאָל מער
נישט באַזעצן זיך.

אינעווייניק זיינען די זאַלן הויכע, געוועלכ־
טע. די קאַרידאָרן פֿון דעם מאָדנעם הויז טראָג
גען, דוכט זיך, דעם צייכן פֿון באַראָקסטייל,
אַבער די ליניעס פֿאַרלירן זיך ערגעץ צווישן
די שווערע טירן אויף די אָפֿגענוצטע זאוויאָד־
כעס מיט די פֿאַרקראַטעוועטע יודאַש־פענצ־
טערלעך. די ברייטע, מאַסיווע שטיגן און די
הילצערנע גאַלעריעס פֿירן צו די טונקעלע זאַלן,
פֿוננאָנען די טעפֿיכער זיינען מיט דער צייט
פֿאַרשוונדן און פֿאַרבליבן זיינען בלויז די
קאַלטע שטיינער. אויף וואָס פֿאַראַ אָפֿן איז
דאָס לעבן דאָ אַמאָל אויסגעלאָשן געוואָרן, לאָד
זענדיק, דוכט זיך, עפעס אזא ווייטן אָפֿשיין
אין די טונקעלע שויבן? געשען איז עס
אודאי אין די טעג פֿון דער שפּאַנישער אָקור־
פּאַציע, די איינציקע, די ריכטיקע, ווען וואָד־
לענטינאָ, דער זון פֿון פּויפּסט אַלעקסאַנדער,
האַט דאָ געוואַנדערט פֿון זאַל צו זאַל, אַ מאָד
געריןקער, אַ שוואַרצער, געל פֿון פיכער, העצני
דיק זיינע דינער צו מאָרד און צו רויב; אין
דער דאָזיקער שטאָט, וואָס האָט אים געהערט,
האַט ער געמישט און אויסגעפרוווט די גיפֿטן,
וואָס האָבן אים שפּעטער באַדאַרפט העלפֿן צו
באַהערשן אימאַליע. דאָ האָבן זיך זיינע מענט־
שען געאיבט מיטן שטילעט און מיט דעם

שטריק צום דערווערגן. דאָ האָט אַ געמיש פון
 פעלקער, שוויצער, מאָרן, בערגלייט און סאַל-
 דאַטן, געגרייט זיך צו דער שלאַכט פאַר דעם,
 וואָס האָט זיך אַליין אָנגערופן צעזאַר. איר
 דער די געשעענישן האָבן זיך אויפגעוויקלט
 אויפן רוימישן טעאַטער-פלאַץ, זיינען דאָ די
 איבונגען געווען נישט מער ווי אַ בלוטיקע רע-
 פעטיציע, פון וועלכע די געשיכטע וועט קיינ-
 מאָל גאָר נישט וויסן. אין יענע צייטן האָט אַ
 מענטשלעך לעבן געהאַט אַ קנאַפן ווערט, אין
 פאַרגלייך מיטן גרויסן וואָרט, אָדער מיט אַ
 בילד פון פלאָרענץ, צי פון סיען. אין יענע
 צייטן האָבן די צאָגהינט אוועקגעפגרט אין
 קיך, נאָכן אויפפרעסן די רעשטלעך פון אַ
 פאַרסטמן מענטש און מען האָט נאָך אים,
 דעם דאָג, געמאַכט אַ פייערלעכע פאַלקס-לויה.
 דאָס אַליץ שפּיגלט אָפּ די נאַכט אויף די סוף
 פּיטן, אין מאָרישן סטיל; דאָס און נאָך אַנדער-
 רע זכרונות, ווי די פון דער קעניגלעכער קור-
 טיוואַנע, וואָס האָט דאָ צו אַכט און פּופּציק
 יאָר אַרומגעשפּאַצירט אַ נאַקעטע פאַרן פאַר-
 זאַמלטן הויף, זייענדיק זשענירט בלויז מיטן
 לייכטן קנייטשל אויפן האַלדז, פאַרשטעלט מיט
 סאַמעט און מיט אַ פינקלנדיקן טאַפּאַז.

גאָרנישט שרעקט אונדז אָפּ, ווי איר זעט.
 מיר קענען גענוי די געשיכטע און די טראַג-
 דיציעס פון אונדזערע שאַטנדיקע געביידעס. ווי
 איר זעט, האָט איר גאָר קיין נייעס נישט דער-
 פינדען, אָרעמע, קריכערישע באַשעפּענישן, אין
 ווינקל פון גרויסן זאַל, אַרום טיש מיטן שטויס

פאפירן, ווו צוויי באוואָפנטע זעלנער, מיט אויטאָמאטן, אין פעלדגראו, פייניקן די פרוכט-הענדלער, די דינסט-מיידלעך, די ארבעטער פון ארסענאל און די פויערים. עס פרעגט זיך נאָר פארוואָס מאַכט ער נאָך דעם אָנשטעל פון משפטן אין נאָמען פון דער גערעכטיקייט, אונטערן פאָרטרעט פון זייער הויפטלינג, וואָס פארנעמט דאָס אָרט פון קריסט ביים צעזאר באָרדזשיא, — דער מענטש אין די פינקלדיקע אויגן-גלעזער, אין גרוי און אין גרין? די פרוי אין אונפאָרם מאַכט נאָטיצן, ווען מען פירט דאָ אַריין אַ פרישן אַרעסטירטן און דער סאָלדאַט פאַרייסט די האַנט צום היטלער-גרוס. די פערער נעמט זיך באַלד ווידער קריי צען איבערן פאפיר, אונטער דער נאָז פון דער פעטלעכער מויד מיט די ווייסע ליפן — פרייליין מיללער, אָדער לאַטטע — פאָרן קאָ-מאַנדאַנט פאָן ליטוויטס-ראַנדאָו — ווען זיי זיי-נען אויג-אויף-אויג, אָן די באוואָפנטע סאָל-דאַטן, אָן דעם געריכטס-אפּפאַראַט, אָן די ראַ-פאָרטן פון אַבער-לייטענאַנט, וואָס קען אַלע פעפּערדיקע אויסדרוקן אין פראַנצויזיש; ווען זיי געפינען זיך מער נישט אין אָנגעזיכט פון פאַרגאַנגענע דורות אין די הויכע זאַלן, וווּ עס נעסטיקן פלעדער-מייז. דער פאָרטרעט פון היטלערן איז דאָן שעמעוודיק פאַרהאַנגען מיט די אונטער-הויזן פון מאַדמואַזעל לאַטטע מיללער. זי פאַרמאַכט די אויגן, נישט צו זען פאַר זיך פאָן ליטוויטס-ראַנדאָו, וועלכער טוט אויס דעם מאַנאַקל.

„ווי באליבט מיר זיינען
ביי די עכטע פראנצויזן“...

III

ווי האָב איך דען געקענט אַוועקלייגן מיין
מאַנאַקל? איך זע מער נאַרנישט פאַר זיך.
דערפאַר אפּשר זעען מיר אַלע פּרויען אויס
גלייך. אַלע זיינען זיי נאַרנישטן, די לאַטטע
ווי די אַנדערע. אָט איז ער, מיין מאַנאַקל.
טשיקאַווע, צי אַלע קורצזיכטיקע זעען פּרויען
אויפן זעלבן אופן. איינע איז זיכער נישט בע-
סער ווי די אַנדערע. לאַטטע, אָדער טרודע.
בלויז אין די ראַמאַנען זיינען די פּרויען פאַר-
שידן. ס'איז אפּשר אויך אַ פּראַגע פון דער
גראַד קורצזיכטיקייט. אָבער נישט ביי יעדער
געלעגנהייט קען מען דאָך טראַגן דעם מאַנאַקל.

ס'איז נאָך גענוג קיל היינטיקן פּרימאַרגן.
אין „פעלקישן באַאַבאַכטער“ האָב איך גע-
לייענט זייער אַן אינטערעסאַנטן אַרטיקל אי-
בער דער עוואָלוציע פון דייטשן רעכט. אינטע-
רעסאַנט, ווי ס'פאַלן זיך אַקוראַט צונויף די
מיינונגען, וועלכע כ'האַב אַרויסגעזאָגט נאָך אין
1925, — אַלזאָ אַכט יאָר פאַרן קומען צו
דער מאַכט פון אונדזער פירער — אין מיין
טעזע „דע יורע גערמאַניקא“. דאָס באַווייזט,

אז כאָטש מען קוקט אויף מיר אַביסל פונדער-
זייט, איז צווישן מיר און דעם נאַציאָנאַל־סאַ-
ציאָליזם שוין זייט לאַנג פאַראַן אַ טיפּערע
פאַרבינדונג. כ'האַב עס אַנומלֶטן געזאָגט אָט
דעם יונגען לייטענאַנט, וואָס דרייט זיך אַרום
לאָטטען, באַרנט איר אויס ביכער און איז נאָך
אין דער אמתן גאַנץ ווייט פון מיין געדאַנקען-
גאַנג.

האַט ער זיך ווילד פונאַנדערגעלאַכט, זאָגנ-
דיק, אז ס'איז פאַראַן נאָר איין און איינציקע
דייטשע קאָנצעפּציע, וועלכע געהערט דעם כבוד
פון ביסמאַרקן: די קראַפט גייט פאַרן רעכט.
קודם געהער די קאָנצעפּציע נישט אינגאַנצן
ביסמאַרקן און דער עיקר — זי דריקט נאָר
אויס איין פאַקט, נישט די פאַרבינדונג צווישן
פאַקטן און קען נאָר אין בעסטן פאַל דינען ווי
אַן אַרגומענט. דער דאָזיקער יונגער לייטענאַנט
זעט נישט, אז ער איז פאַר דייטשלאַנד נוצ-
לעך נישט בלויז צו באַרעכטיקן דעם זיג, נאָר
אויך אין פאַל פון אַ מפּלה — צו פאַרמאָגן
אַ קריגס־מאַשין קעגן פּיינט; אָט וואָס איך
רוף אָן דייטשע רעכט, יום גערמאַניקום. און
איך דאַרף אים נאָך מוטיקן צו זיין פעסט און
צו גלויבן אין זיג. אַ געפערלעכער יונגערמאַן,
נאָך אַלעמען. כ'וועל אַנזאָגן לאָטטען צו זיין
מיט אים אַביסל פאַרזיכטיקער.

וואָס שייך רעכט, מוז מען זאָגן, איז אונדזער
פירער היפש באַאיינפלוסט. דאָס אָפּלייקענען אַלע
געזעצן פאַרן וווּיל פון פאַטערלאַנד, אין אַן אַלטע
דייטשע מידה. זי איז נאָענט צו די קאָנצעפּציעס

פון רעכט — וועלכע מען קען היינט ביי אונדז אזוי ווייניק — נאך פאר די צייטן פון זיעגמונד און זיעגעלינד, ווען צו ראטעווען די עקזיסטענץ פון דער ראסע, איז די אמאראל געווען בארעכטיקט ווי מאראל. עס האנדלט זיך צו שאפן אצינד נייע יורדישע באגריפן, צום וויל פון פאטערלאנד און וועלכע קענען אבער ביי א דורכפאל אויס-דרייען זיך קעגן אונדז. אין דעם באשטייט דער ציל פאר אונדז, יודיסטן, פון דער אלטער שול, אָנגעשלאָסענע צו די נייע אידן. נאטירלעך, פאר-שטייען עס נישט די יונגעלייט פון דער שטאטס-פאליציי; זיי דערשאצן נישט די קראפט פון וואָרט, צו קירעווען עס צום נוצן פון דייטשלאַנד, ווי אונדזער פירער, האָט עס, איבעריקנס, אלע-מאָל געטון, זייט יאָרן.

איבער זיין ביישפיל לוינט זיך נאכצודענקען. פאראנען אפילו פראנצויזן, וואָס פארשטייען אים. מיר פארנעסן עס אָבער אָפּט, זאָג איך צו לאַטטען. מיר זעען, נאטירלעך, בלויז דעם אָפּ-פאל אין טריבנאל. מען וואָלט געקענט מיינען, אז אלע פראנצויזן זיינען ווירקלעך קעגן אונדז. ס'איז פולשטענדיק פאלש. אין דעם זייער געלונד-גענעם רעפּעראַט האָט עס אונדז דר. גרים אויפ-געקלערט. ער האָט געלאָזן אויף מיר אַ שטארקן איינדרוק. די געדאַנקען זיינען אזוי ווי קלאָרער געוואָרן. ס'איז פונקט אזוי ווי איך וואָלט פלוצים צוריקגעפונען מין מאַנאַקל.

אויפן רעפּעראַט פון דר. גרים האָב איך לאָט-טען נישט מיטגענומען. מען דאַרף פונדעסטוועגן זיך נישט צופיל וואַרפן אין די אויגן. די פריילנס

זיינען געווען צוזאמען און אונדזערע סאלדאטן
זיינען געברענגט געוואָרן אין מאַרש־אַרדנאָנג.
זייער אַ געלונגענער אָונט פון פראַנצויזיש־
דייטשער פריינטשאַפט. ביי דער זייט פון אָרט־
קאָמאַנדאַנט פאָן טרייטשקע און אָפּיצירן פון
דער אַוויאַציע, זיינען אויך געזעסן פראַנצויזן
אויף דער עסטראַדע. די דאָזיקע, פאַרשטייט זיך,
זע איך קיינמאָל נישט אין טריבונאַל. אונדזערע
פריינט, דער פּאָליציי־פּרעפּעקט, דער בירגער־
מייסטער, די ראַטמענער, דער שעה פון דער
מיליץ, דער שעה פון דער פּויעריס־קאָרפּאָ־
ראַציע... דער דאָזיקער איז מיר זייער געפּעלן.
ער זעט גאָרנישט אויס ווי קיין פּויער — אַ
הויכער, אַ בלאַנדער, נישט זייער יונג. ער
טראַגט אויך אַ טאַפּלטן נאָמען, ווי איך..
כ׳האַב פאַרגעסן. דאָס דאַרף זיין ביי זיי אַ רע־
פּובליקאַנישער אַדל: וואַלדעק־רוסאָ, לערוואַ־
באַליע, פּאַנאַר־לעוואַסאָר, א. ד. גל. ער האָט
גערעדט אין פראַנצויזיש, דר. גרים. ער רעדט
גאָרנישט שלעכט, אָן אַן אַקצענט. ס׳איז זייער
וויכטיק פאַר דער דערציאָונג. כ׳האַב זייער
ליב צו הערן אַ עכטן פראַנצויזיש. דר. גרים
האַט פאַר דעם קריג זייער פיל אויפגעטון אין
פאַרזי פּלאַר דער דערנענטערונג פון ביידע
לענדער. מען האָט נישט געוואַגט אים אויס־
צווייזן פון לאַנד, אפילו ווען דער פּאַלקס־
בראַנט האָט מיט זיין האַס פאַרפּאַלנט זיין עק
סעלעניץ אַטאָ פאָן אַבעץ. ער האָט אונדז טאַ־
קע איבערגעגעבן ווי באַליבט מיר זיינען ביי
די עכטע פראַנצויזן, די, וואָס ווילן מער נישט
פאַרטראַגן די יידישע הערשאַפט.

דער שעה פון דער פויעריס-קארפאראציע
 האָט אים נאָכדעם געענטפערט. ער איז אַ ווער-
 טעראַן פון דער פראַנצויזיש-דייטשער פרוינט-
 שאַפט. ער איז נאָך פאַר דער מלחמה געווען
 אויפן נאַציאָנאַל-סאָציאַליסטישן קאָנגרעס אין
 נירעמבערג און האָט געהאַט דעם כבוד פאַר-
 געשטעלט צו ווערן אונדזער פירער. דאָס באַ-
 ווייזט נאָכאַמאָל די טיפע אינטואַיציע פון
 אינדזער פירער פאַר נוצלעכע מענטשן. דער
 דאָזיקער ווייט נישט דורכשניטלעכער מענטש
 האָט פריער קיין שום וויכטיקע פּאָזיציע נישט
 פאַרנומען, איז געווען פאַרשטעקט ערגעץ אויף
 אַ נישט-אַנגעזעענעם אַמט און דאָס נאָך מיט
 אזא שיינעם, גרויסן נאָמען פון רעפּובליקאַנישן
 אַדל. הערנדיק אים, האָבן מיר אַלע פאַרשטאַ-
 נען, אַז דאָס אמתע פראַנקרייך איז מיט אונדז,
 קעגן באַלשעוויזם און קעגן ענגלאַנד. מען זאָגט
 אפילו, אַז אַן אַנגעזעענער גייסטלעכער האָט זיך
 דערקלערט גרייט צו גיין שלאָגן זיך אין די פאַר-
 שנייטע רוסישע פליינען, צו באַפרייען זיי, נאָך
 זיין טיפע עלטער דערלויבט עס אים נישט.

זי איז נאָכדעם געווען אויפגעבראַכט, לאָט
 טע. זי לאַנגווייליקט זיך מיט די איבעריקע
 מיידלעך. פונדעסטוועגן פאַרגעטערט זי מיר;
 „קעצכיען“ — אזוי רופט זי מיר. כ'האָב
 מער נישט געלויבט, אַז אזוינס זאָל מיר נאָך
 ווען נישט איז טרעפן. זייט 1917 האָט מיר
 נאָך קיינער אזוי צערטלעך נישט גערופן. מײן
 טרודע האָט נישט ליב די אַלע צערטלערייען.
 בײַ איר היים איך — „מײן שאַץ“.

אין רעסטאראן-גארטן

IV

— „קעצכיען“! — מאכט לאַטטע מיללער,
אָנבויגנדיק זיך צו פאַריכטן אירע זאַקן —
וועסט מיר גיין ברענגען אַ גלעזל פון געשמאַ-
קען „פּיין“.

אינדרויסן איז געווען שיין, נאָר אַביסל
ווינטיק. זיי זיינען געווען צעלייגט אין טאָל
פון רעסטאראן-גארטן און אין דער ווייטער
רחבות האָבן זיי אויסגעזען ווי אַ קליינער
פלעק. דער רעסטאראן איז געווען היפש אָפּ-
גערוקט און די דינערין דערהערט נישט, ווען
מען רופט זי פון פּאַויליאָן און פון צוגעבויטן
פליגל, וואָס איז זייט דער מלחמה צוגעשפּאַרט.
הינטערן פּאַויליאָן איז געווען אַ שיינער
גארטן, וואָס איז מער נישט אָפּגעהיטן
געוואָרן, מיט מאָדנע פרעמדע פּלאַנצן, וואָס
קיינער ווייסט נישט ווי זיי רופן זיך. די פּאַר-
וואַקסענע, נישט-געפּלעגטע קוסטן זיינען געווען
די הויך פון אַ מענטש. אַלע טישלעך זיינען
געשטאַנען ליידיק, אויסער איינס, הינטער אַ
צעוואַקסענעם בוים, וווּ עס זיינען געזעסן זייט
ביי זייט צוויי פּראַנצויזן. איינער פון זיי האָט
געהאַט אַוועקגעלייגט זיין לעדערנע טעקע
אויף דר'ערד. דער אנדערער האָט געטראָגן

שווארצע שטיוול און ברוינלעכע הויזן פון א דעמאָביליזירטן. דעם ערשטן האָט מען כמעט נישט געזען. ער איז געווען פארשטעלט פון בוים הינטערן טישל.

אַבער דאָס אַלץ איז נאָר געווען אַ קליינער פּלעק אויף דער רחבותדיקער לאַנדשאַפּט. לאָט טע, שוין היפש שיכורלעך, מיט איר קורץ העמדל, אין די זיידענע זאַקן ביז אַרויף, האָט נישט אויפגעהערט זייטיק צו שיקלען צו די צוויי לייט דאָרט, וואָס האָבן געטרונקען ווייסן וויין, געשמועסט עפעס פאַרטון צווישן זיך און געמאַכט כלומרשט דעם איינדרוק, אַז זיי באַמערקן זי נישט. זיי האָבן אויך אַזוי ווי נישט באַמערקט דעם קאַמאַנדאַנט פאַן לייט וויסטראַנדאן, וואָס שפּילט זיך מיטן גרויסן, געלן הונט, גייענדיק באַשטעלן נאָך צוויי גלעזלעך פון געשמאַקן „פּיין“. דאָס אַלץ איז געווען נישט מער ווי אַ פּלעק אויף דער פּראַנצוויר שער לאַנדשאַפּט, אין רחבותדיקן טאָל, וווּ ס'קייקלט זיינע וואַסערן אַ ברייטער טייך, גרוי אפילו אום זומער, ערטערווייז פעלזיק, מיט זיינע שאַרפע אויסבייגן און אייזערנע בריקן. פון איין זייט טיפע גראָזן, צעקעסטלע פּעלדער, דער טאָל, אַ פאַרפירערישע פּערעספּעקטיוו און אינרערווייט — די שאַרפע אַראָפּהאַנגען פון די בערג. מען דאַרף היפש פאַרזיין דעם קאַפּ צו דערזען דעם געצינדלעטן אויסשניט, די רואינען פון אַלטע שלעסער, ווי פאַרשטייר גערטע פּרעהיסטאָרישע באַשעפּענישן, פאַר לויבן אין די הימלען. זייט דער אייזערנעפאַכע

זיינען די דאָזיקע בערג שוין דורכגעגאָנגען
 נישט איין שטורעם פון מענטש און פון דער
 נאַטור. זיי האָבן געזען דעם אָנפלי פון פעל־
 קער־וואַנדערונגען, אינוואַזיעס, דאָס שרעקיקע
 אַנטריגען פון פּרילעכע שבטים. וויפל מאָל
 שוין האָבן די אַלפן דאָ געזען אַראָפּנידערן די
 רייטוועגן פון פרעמדע, דאָס אויפשטייגן פון
 הויכע, ווייסקע מענטשן, באַוואָפנט מיט מעסערס
 און פּיקעס? וויפל שיינע לידער זיינען דאָ
 פאַרקלונגען געוואָרן אין די טאָלן, דור איין,
 דור אויס? עס זיינען דאָ געווען רעליגיעזע
 מלחמות מיט די, וואָס האָבן געוואַגט צו האָבן
 אַן אַנדער מיינונג וועגן דער הייליקער בתולה
 מאַרי. ס'איז געווען די גרויסע שכרות פאַרן
 וואָרט „פּרייהייט“ ביי די בערגלייט, ווען די
 פויערים און די פאַסטוכער, די פאַרגייער פון
 דער רעוואָלוציע און פון מענטשן־רעכט, האָבן
 מיט געקרייצטע שווערדן געגעבן זיך די גרויסע
 שבועה. דאָ איז אויפגעגאָנגען דאָס געשריי
 פון אַ פאַלק קעגן דער טיראניי, ווען אין
 די שטעט האָבן פינצטערע קאָאָליציעס געד
 גרייט זיך צו פאַרשקלאַפן אויף אייביק די,
 וואָס האָבן געענטפערט אויפן רוף פון די בערג.

הינטער זיי הויבט זיך לאַנגזאַם אויף דאָס
 פּלאַכלאַנד אין טעראַסן, מיט גרינס־גערטלעך,
 פּרוכט־ביימער, דורכגעשניטן פון וועגן. מען
 פילט די נאָענטקייט פון דער פאַרשטאַט, די
 בענזין־סטאַציעס, וווּ עס פאַרן אַן די פאַרמע־
 ליסטע קאַמפּאַנען. צו מערב־זייט הויבט זיך אַן
 די שטאַט, דער פאַרק צווישן די ענג־צוואַר־

מענגעשמופטע הייזער, די נירצוגעבויטע
 קווארטאלן, ווו עס גייט פארביי דער בלויער
 אויטאקאר, די מאנאזינען, דער בילדינג פון
 „אויפריי“, ביזן צענטער פון די אלטע קווארט-
 טאלן פון דער שטאט. דאס אויג פארלירט זיך
 אין דער לאנדשאפט און באמערקט קוים די
 שנעלע אויטאס, וואס רוישן ווינטיק פארביי,
 ווייל זיי גייען אויף ריינעם בענזין און זיינען
 באזעצט פון אפיצירן אין גרינע קאסקן מיט
 ברוינע אפיצייכנס. אויף די קרייזוועגן, אויף
 ביימער, אויפן ראג פון גאסן, הענגען הילצער-
 נע פילן צייכנס מיט גאטישע אותיות:
 ז. ק. וו. ערגעץ ווייט, איינגעהילט אין נעפל,
 זעען זיך אויף די אפריסן שטעטלעך, וועלכע
 דער פוס פון אקופאנט האט נאכנישט בא-
 טרעטן און ווער ווייס וואס דארט ווערט צו
 געגרייט אין דער שטיל...

„קעצכיען“ — הילכט לאַטטע מיללערס
 שטים, מער צו ציען די אויפמערקזאמקייט
 פון די צוויי פרעמדע ביים קאפעטישע, ווי
 אונטערצואיילן פאן ליטוויטס-ראנדאן, וועל-
 כער האט געלאָזן אראפפאלן דעם מאָנאַקל,
 שפילנדיק זיך מיטן געלן הונט.

איינער פון די צוויי לויט, דער מיט די
 שטיוול, כאפט כסדר א בליק פון דער זייט אויף
 לאַטטען. ער ניט אים עפעס איבער, דעם אַנ-
 דערן, פון א קליין נאָטיץ-ביכל, מישנדיק עס
 מיט אן איינגענעצטן פינגער. דער אנדערער
 באַשטעטיקט, רייסט אים איבער, נעמט די לע-

דערנע טעקע אויף די קני, זוכט עפעס אינע-
וויניק.

פאן ליטוויטס-ראנדאו קערט זיך צוריק,
טראגענדיק אויף א טאץ פון ווייסן מעטאל די
קליינע גלעזעלעך מיטן געשמאקן, נאָלדיקן
„פּיין“. פון די טרעפלעך קוקט אים די באַדי-
נערין נאָך.

— קוק! — רופט זיך אָפּ דער צווייטער,
און באַווייזט אים פון דער טעקע דאָס פינצ-
טערע פּיסקל פון אַ רעוואָלווער — איך בין אַן
ערשט־ראַנגיקער שיסער...

ביים אַנדערן קרימט זיך אויס די ברעם.
אזוי יעדנפאלס האָט זיך געקענט אויסדוכטן,
ווייל אַלץ דאָ אַרום האָט זיך פאַרלוירן
אין דער רחבותדיקער לאַנדשאַפט מיט די
טויכן, בערג, מיט געשיכטע און לעגענדע
— וועגן רעליגיעזע מלחמות און מלחמות פאַר
דער פּרייהייט.

— האַלט זיך אַביסל רואיקער, פּיליפּ —
זאָגט ער, שאַרעווענדיק מיטן פּיס די צעמאַלענע
שטיינדלעך.

און די זון האָט זיך געשפּיגלט אין זיינע
שטיוול.

— מיר וואָלטן, זאָגט פּיליפּ, געווען צוויי
גוטע מכבי'ער, מעגסט מיר גלויבן...

— נישט צוליב דעם, פּיליפּ, זיינען מיר
אהערגעקומען, אַביסל דיסציפּלין. דאָס קען אַלץ
קאַליע מאַכן. אַן אַנדערש מאָל.

— א שאָד פונדעסטוועגן — אַטעמט ער
 שווער אָפּ, מאַכט פאַרזיכטיק צו די טעקע און
 הייבט אויף די אויגן צום אַלטן שלאָס אין רואי-
 נען, נישט אַנצוקוקן מער דאָס פאַרל דאָרט, וועל-
 כע ס'איז אזוי לייכט צו דערגרייכן מיט אַ קויל.
 זיי פאַרגייען זיך דאָרט אין געלעכטערן, טריינד
 קען. זיי מיינען אויף אַן אמת, ווי דער שעף פון
 דער פויעריס-קאַרפּאָראַציע האָט עס פאַרזי-
 כערט, אַז זיי זענען זייער באַליבט דאָ אין
 לאַנד...

אַט דער ווילי פון "געשטאפּאָ"...

V

פאַרלאַזנדיק דעם גאָרטן-רעסטאָראַן, האָט
 „קעצכיען“ ווידער פאַרלוירן זיין מאַנאַקל. אזוי
 געשעט ביי אים אַלעמאַל. פונדעסטוועגן האָט
 ער דער ערשטער דערזען דעם ווילי. ער קען
 אים נישט פאַרטראַגן, אָט דעם אַבערלייטער
 נאַנט, וואָס האָט מיר געבאָרגט צו לייענען
 דאָס פּראַנצוווישע ביכל. איך דערמאָן זיך
 שוין איצט דעם נאָמען פון אויטאָר: לודוויג...
 לודוויג פּערדינאַנד סעלין!

ווילי איז דאָסמאַל געווען אין ציוויל. זייער
 עלעגאַנט אָנגעטון. וווּ האָט ער ערגעץ דער-
 טאַפט דעם פיינעם ענגלישן שטאַף? אויב דאָ
 אין שטעטל — מוז איך אים פרעגן ביי ווע-
 מען. „קעצכיען“ איז פּלוצים בלאָס געוואָרן.
 ער האָט אַביסל מורא פאַר דער געשטאַפּאָ,
 ס'איז שטאַרקער פון אים.

ווילי, מיט זיין בליק פונדערווייט, האָט
 אונדז אַ פּרעג געטון, וואָס מיר טוען דאָ. ער,
 זאָגט ער, לויערט אויף די טעראָריסטן. מיר
 דאַרפן זיין פּאַרזיכטיק, זאָגט ער, אין די אָפּ-
 געלעגענע ווינקלען דאָ. דער קאָמאַנדאַנט האָט
 עפעס נישט געוואָלט אינגאַנצן גלויבן. ער
 האָט זיך אפילו אַרויסגעכאַפּט, אַז די זאַך איז
 קלאָר. אָט דער ווילי קריכט אים נאָך. די לייט
 דאָ מיינען נישט אונדזער שלעכטס. דער ד"ר
 גרים אַליין האָט עס געזאָגט. טעראָריסטן?
 פאַרזאָן אפּשר, זיי באַהאַלטן זיך אויס אין די
 בערג, איך האָב זיך גאַרנישט אָפּגערופּן. ער
 האָט רעכט, דער קאָמאַנדאַנט. ער זוכט נישט
 קיין טעראָריסטן, דאָס קריכט ער אזוי מיר נאָך,
 דער ווילי.

ער איז אומדערטרענגלעך, דער קאָמאַנדאַנט.
 ביי דער קאַנפּערענץ פון דר. גרים האָט ער
 אפילו נישט געוואָלט זיצן לעבן מיר; און אַליץ
 צוליב זיין טרודען. ער זאָגט מיר קאַטעגאָריש
 אָפּ איינצולאָדן אויף מיטאַג אין „גאַלדענעם
 גלאַקס“, וווּ עס קומען די אָפיצירן פון דער
 אוויאַציע. די הילדע, וואָס איז נישט קיין איר
 בעריקע שיינהייט, האָט מיר אין דוּש דער-
 ציילט, אַז זי איז געווען איינגעלאָדן אין
 „גאַלדענעם גלאַקס“ און איינער פון די אָפיצירן
 האָט איר געשענקט אַ גאַלדענע בראַשקע.
 ס'איז עפעס אַ פּראָווינציעל שטיקל צירונג,
 אָבער פּאַרט גאַלד. ס'האָט זי געדאַרפט טראָגן
 עפעס אַ פּרוי פון אַ נאַטאַר. כ'ווייס נישט
 ווער ס'האָט געשריבן טרודען, אַז כ'האָב גע-

געגעסן אין „גאלדענעם גלאַק“, „קעצכיען“ וויל
נישט הערן רעדן דערפון. געענדיקט. דער
דירכדרינגלעכער בליק פון דעם ווילי געפעלט
מיר.

מען לאַנגווייליקט זיך דאָ שרעקלעך און
טאַמער געשעט שוין אַמאָל עפעס אינטערע-
סאַנטס, ווייס איך אפילו נישט דערפון. מאַן-
טיק אינדערפרי האָט מען אויסגעפירט די עק-
זעקוציע איבער פינף ערובניקעס. איך וואָלט
עס גערן געגאַנגען זען. כ'האַב געמאַכט אַ
סצענע דעם קאָמאַנדאַנט. ווילי האָט מיר צוגע-
זאָגט מיטצונעמען דעם קומענדיקן מאָל. כ'בין
נישט געמאַכט געוואָרן צו לעבן אזוי. די העמד-
לעך, די קליידלעך, דער מענערישער גאַנג...
פאַר מיר זענען קעלנערלעך, פעלדעלעך, שפיר-
צען... אין חלום זע איך זיך אַלעמאָל ווי די
פילם - אַקטריסעס, לייכט אונטערהויבנדיק
ס'קלייד און אויסקלאַפנדיק אַ טענצלדיקן טראָט.
אַ סך מענער אַרום. אין אַ זיידן קלייד מיט אַ
הויכן, ברייטראַנדיקן הוט, מיט אַ בייטשל
אין דער האַנט. אָדער — טאַנצנדיק, אין אַ
לאַנג, באַלאָווע קלייד און דרייענדיק זיך, באַ-
וויז איך מיינע פּיס. אָבער אין אַלעם פעלט
דאָ אַ ביסעלע מוזיק. מוזיק, מוזיק, מוזיק!
אפּשר וואָלט מיר אַמעריקע בעסער געפעלן.
דער דזשאַז — דאָס איז דעגענעראַציע, נע-
גערישער געמיש, אָבער פונדעסטוועגן... אַ
שאַך וואָס אונזער אַרמיי איז נאָך אַהין נישט
דערגאַנגען. כ'האַב, אַז דער קריג וועט זיך נאָך
לאַנג ציען און אונזערע געלערנטע וועלן אויס-

געפינען ווי אזוי אריבערצופירן אונזער ארמיי
קיין אמעריקע.

ווען מען קען כאַטש גיין הערן אביסל מוזיק.
דער קאָמאָנדאַנט וויל מיר אינערגעזי נישט מיט
נעמען, נישט צו וואַרפן זיך אין די אויגן.

דאָס איינציקע, וואָס פאַרוויילט נאָך דאָ
אביסל, איז דער טריבונאַל. ס'איז מיר אַנומלען
אדורך אַ קליינער שוידער איבערן לייב. מ'האַט
געברענגט צופירן אַ פרוי. אָפּשטויסנדיק, וויל-
גאַר, ווי מען זעט זיי דאָ אויפן מאַרק, אַ מיטל-
יאָריקע. ווען דער קאָמאָנדאַנט האָט זי אויס-
געפאַרשט, האָט זי קיין איין וואָרט נישט גע-
ענטפערט. זי איז אַרעסטירט געוואָרן אין
שייכות מיט אַ סאַבאַטאַזש-אַקט אויף דער
באַן-ליניע. „קעצכיען“ האָט זיך צולעצט גע-
נומען שטאַרק בייזערן. האָט זי אויפגעמאַכט
דאָס מויל און געוויזן די צונג. דאָס האָט זי
זיך בעת אַן אויספאַרשונג איינגעשניטן, נישט
צו רעדן. כ'פאַרשטיי נישט ווי זי איז נישט
געשטאַרבן. אַ צונג בלוטיקט שרעקלעך. בובי
האַט עס מיר אַמאָל דערציילט. אַ געשיכטע פון
רוסישן פראַנט. אָבער ווילי האָט מיר אויפ-
געקלערט: מיר האָבן זי באַלד געלאָזן היילן
דורך אַ כירורג, זי זאָל בלייבן מיט אַן אויס-
געשניטענער צונג, פאַר אַ שטראָף. דער אידיאָ-
טישער קאָמאָנדאַנט האָט זי דערנאָך באַפוילן
צו שויםן.

בינאַכט הערן מיר דאָ אָפט שיסערייען. עס
צירקולירן דאָ אויטאָם, טראַץ דעם אויסנאַם-

צושטאנד. מאָדנע לייט! זיי קענען נישט די
דייטשן, אָדער — וואָס גלויבן זיי זיך...

אָבער דאָס אַלץ איז נאָך ווייט פון אַביסעלע
מוזיק. דער ראַדיאָ אין „האַטעל מעטראָפּאָל“
איז נישט גענוג. אין ליאָן, ווייניקסטנס,
טאַנצט מען כאַטש. „קעצכיען“ האָט מיר גע-
טראָפן רעדן מיט ווילין און האָט מיר גע-
מאַכט די אמתע סצענע. אזוי איז ער שוין
לעצטנס. כ'האַב אים דערקלערט, אַז ווילי
האַט אויסגערעדט צו מיר אַ פּאַר ווערטער און
— שוין... נאָר אויב ער וועט מיר נישט אַרויס-
נעמען פון אַט דעם לאַנגווייל, גאַראַנטיר איך
נישט... „קעצכיען“ האָט אַ וואַרף געטון אַ פּאַר
געמיינע ווערטער און זיך לטוּף איינגעשטילט.
ער האָט מיר צוגעזאָגט מיטצונעמען אויף אַ
קליינער רייזע, אויסער דער שטאָט. ס'האַבן
זיך איצט געשטעלט שיינע וועטערן. מען זאָגט,
אַז אין דער געגנט פון... כ'האַב פאַרגעסן...
איז די לאַנדשאַפּט זייער ראַמאַנטיש. ס'איז אַ
שעה-אַנדערהאַלבן מיט דער באַן.

דאָרט, נאַטירלעך, דאַרף מען נישט ציטערן
נישט פאַר ווילי און נישט פאַר זיין טרודע.
דערווייל וואַלט אַ קליין ביסעלע מוזיק גאַרנישט
אויסגעמאַכט.

אַ קליין ביסעלע מוזיק, פריילין

VI

יא, פריילין לאָטטע מיללער. אַ קליין ביסעלע
מוזיק וואַלט גאַרנישט אויסגעמאַכט... פריילין

לאַטטע מיללער, זייט איר פלוצים טויב געוואָרן,
וואָס איר דערהערט נישט די מוזיק? פאַראַנען
טעג, ווען זי הויבט זיך אויף פון דער ערד, איך
בער שטאַט און הימל. ווי אַ שטאַרקער ווינט.
טירן קלאַפן זיך צו, שטיקער פאַפיר פליען זיך
פונאַנדער. איר האַלט צו אייער קליידל און איר
דערהערט זי נישט, די מוזיק. פאַראַנען טעג,
ווען ס'איז אַ געוויינלעכער עכאָ פון אַ לידל, די
וויבראַציע פון אַן אַנגעצויגענער שטריק, פון אַ
דערמאַנונג, וואָס שטאַרבט. די זון פון מאַי
לעבט אויף די רחבות פון דער שטילער לאַנד-
שאַפט. די אינזעקטן באַווייזן זיך צוזאַמען מיט
די בלומען. פליגן שטעלן זיך כמאַרעסווייזן אָן
אויף אַ טויטן מענטשלעכן קערפער און זשור-
מען אויס די ערשטע אַקאָרדן פון טרויער-מאַרש
אין ברודער-קבר.

פרייליך לאַטטע מיללער, זייט איר ווירקלעך
טויב, נישט צו דערהערן די מוזיק, וואָס
קומט? פאַראַנען טעג, ווען די מוזיק איז
שטאַרקער ווי דער גערויש פון גרויען אַלטאַג
אין קליינעם שמעטל, וווּ איר לאַנגווייליקט זיך
אַזוי שטאַרק. הערט זיך איין צו אָט דער
מוזיק. קודם — דאָס טויבע געברום פון די
תפיסה-מויערן. פון זיי הייבט זיך אויף דאָס
צעריסענע געווייזן פון אומבאַקאַנטן אינסטר-
מענט, וועלכער רופט זיך: מענטש. דאָס גע-
קרעכץ פון צעבראַכענע ביינער, דער קאַנצערט
פון טאַרטורן, דאָס געשריי פון מאַראַלישן וויי-
טיק, וואָס איז אַזוי אַנדערש פון געוויינלעכן,
פון פיזישן, דאָס ריטמישע, באַסאַווע האַמערן

פון קלעפ, דאָס געזאַנג פון ריזלענדיקן בלוט
און טרערן, טרערן טרערן...

הערט איר נישט די דאָזיקע מוזיק, פריילין
לאַטטע מיללער? ס'איז אַ נאַקטורן פון טיפער
זאַרג, ווען אין די אָרעמע, פינצטערע הימען
לאַזט מען דערברענען דאָס פייערל אין קאַמין.
מען הערט די שווערע טריט אויף דער גאַס,
דאָס קרעכצן פון דער שטיג און מיט יעדן
קרעכץ פון דער טיר דאַכט זיך: פּאַליציו.
וואָס וועט געשען? שאַטנס האָבן זיך פאַרביי
געגליטשט, שווערע, סאָלדאַטישע טריט. זאַלפּן,
אַנפליענדיקע אויטאָס רייסן זיך פאַרביי דעם
באוואַכטן דורכפאַר. די טירן פון גאַראַזש האָבן
בען זיך אויפגעריסן און די אויטאָס זענען
אַנטלאָפּן. ביים אינגאַנג פון שפיטאַל האָבן
זיך געמאַלדן אומבאַקאַנטע, געפאַדערט זייער
פאַרווונדערטן חבר און אוועקגעלייגט אויפן
אָרט צוויי מיליציאַנערן פון דער וואַך. דאָס
פלייש, געהיטן דורך זשאַנדאַרמען פאַר די
הערן אָקופאַנטן, איז פאַרשווונדן פון שטאַטישן
שעכטרהויז. דריי וואַנגען פון אַן אַמוניציע-
צוג זיינען געשפרונגען אין דער לופטן. די
פאַרפאַלנטע זיינען אויסבאַהאַלטן אין שמעטל,
טראַץ די אויסגעהאַנגענע אַפישן, טראַץ די מעל-
דונגען אין די צייטונגען, טראַץ די דערשאַסער-
גע ערובניקעס. אַרום איינס ביינאַכט האָבן
גרויסע, שוואַרצע פויגלען אַרונטערגעלאָזן
קליינע פאַקעטן און מענטשן אויף פאַראַשוטן.
אין באַגינען געפינט מען צייכנס אויף די טירן
פון פאַרעטער און אויף די ראַגן; צייכנס,

וועלכע אייערע מוזיקער האָבן נישט פאַרגעזען אין
דער שטילער דייטשער מוזיק.

אָט די מוזיק, פריילין לאַטטע מיללער, הויבט
זיך איצט אָן אין דאָזיקן שמעטל, פול מיט
כאַלדאָטן אין פעלדגראַו. זי פילט אָן די ברוי
טע און שטילע לאַנדשאַפט, זי שטוינט. זי
הויבט זיך אויף מיטן ווינט פון אַ פאַרשפּע-
טיקטן פריילינג. זי וועקט זיך אויף אין די
פאַרלאָזענע הייזלעך פון די בערג, וווּ יונגעלייט
לערנען זיך ווי אָומצוגיין מיט געווער. באַן
ליניעס ווערן איבערגעשניטן. פלי-פעלדער ווערן
אַטאַקירט. אייערע לייט וואַגן שוין מער נישט
אוועקצושלעפּן די אָקסן ביי די פויעריים, נישט
די יינגלעך, וואָס זענען באַשטימט אויף אַרבעט
קיין דייטשלאַנד. זיי לאַכן פון אייך. די ריכ-
טיקע מוזיק הויבט זיך ערשט אָן.

אויף אן אַפּגעענער סטאַציע

VII

סוף כל סוף מוז מען דער לאַטטען אַלץ
נאַכגעבן. אזוי ווי זי האָט באַשלאָסן, אז מיר
פאַרן באַזוכן די אומגענוט, וווּ מען האָט מיר
אַנגעוויזן אַ קליינעם, באַקוועמען האַטעל פאַר
פאַרליבטע פאַרלעך, איז מיר פאַרבליבן אויס-
צופירן איר ווילן. דאָס האָט דער פּראָפּעסאָר
פון מאַטעמאַטיק, וואָס טראָגט אונזער אונט-
פאַרם, מיר געגעבן דעם אַדרעס.

דאָס אינטריגירט זי מיך אומישנע, די לאַט-
טע, מיט דעם אַבערלייטענאַנט. דאָס, וואָס זי

רופט אים אזוי פאמיליאַר וויללִי, רעגט מיך אויף. כ'קען נישט פארטראַגן זיין בליק. דאָס האָט ער איר, נאַטירלעך, דערציילט די געשיכטע, כאַטש זי האָט עס מיר נישט געזאָגט. ווער דען האָט איר געקענט דערציילן, אַז נישט אַט דער וויללִי, וואָס איז אַרײַן צו די יידן אינ־דערפרי און האָט געשאָסן אין דער טיר פון טואַלעט־צימער. דעם מאַן, וואָס האָט זיך גע־האַלטן אין מיטן ראַזירן, האָט מען נישט גע־פונען. ער איז זיכער אַנטלאָפֿן אין דער פֿיר־זשאַמע דורכן פענצטער, איבער די דעכער. אויב נישט וויללִי, ווער האָט איר דערציילט וועגן דער געשאַסענער פרוי אין דער וואַנע? מען מוז זאָגן, אַז אַט דער קליינער אָבערלייך טענאַנט איז זייער געשיקט מיט די יידן.

מיר האָבן באַשלאָסן אַרויסצופאַרן באַלד נאָך די געריכטס־פאַרהאַנדלונגען. אַ גאַנץ באַ־נאַלע געשיכטע דאָסמאָל, צוויי טויט־אורטיילן. איין פאַל, וועלכן איך האָב איבערהויפּט נישט פאַרשטאַנען. ווען מען האָט מיר אַרײַנגעפירט דעם דאָזיקן מענטש, אָפּשטויסנדיק אַנצוקוקן, מיטן בליק פון אַ מערדער, האָט ער זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס. איך האָב געהאַלטן אינ־מיטן דורכבליקן די אַקטן און האָב זיך זייער געאוילט, מורא האָבנדיק צו פאַרשפעטיקן דעם צוג. ער איז אַרעסטירט געוואָרן בעתן שיסן אויפן בירגערמייסטער בעת אַ רעקוויזיציע. זאָלן זיך די פראַנצויזן צווישן זיך דערליידיקן זייערע ענינים, ווען ס'האָט נישט צו טון מיט אונזרע מענטשן. מען האָט מיר אָבער באַ־

מערקט פונדערזייט, א' ס'איז אן עלואסער און
דאָס ענדערט שוין אַלץ. איך האָב אים גע-
פרעגט פאַרוואָס ער האָט אויפגעהויבן אַ האַנט
קעגן זיין פּאָטערלאַנד. האָט ער מיר געענט-
פערט אין פּראַנצווזיש: „מיין פּאָטערלאַנד,
דאָס איז פּראַנקרייך.“ דער סאָלדאַט ביי דער
זייט האָט אים אַ שפּיי געטון אין פנים.

פון דעם אַלעמען האָב איך שיעור נישט
פאַרשפעטיקט דעם צוג. קומענדיק אָנצולויפן
צום וואָקזאַל, האָב איך פאַרלוירן מיין מאַך-
נאַקל. לאַטטע האָט אַ זאָג געטון, אַז דאָס איז
שוין מיין טבע, האָט אים אויפגעהויבן און
מיר זענען ווייטער געלאָפן. מיר זענען איינגע-
שטיגן פונקט ווען דער צוג האָט גערירט.

אַ פּראָווינצער, אָפּגעלעגענע באַן-ליניע. אין
אונזער קופּע „נור פיר די ווערמאַכט“ זענען
מיר געווען נאַנץ אַלײן. פון צייט צו צייט, ביי
אַן אָפּשטעל, האָט עמעצער אויפגעמאַכט און
שנעל פאַרקלאַפט די טיר. מיר האָבן מיטגע-
פירט אַ געקאַכטע הונד, שאַפן-קעז און פּרוכטן,
אויף איין מאָלצייט. לאַטטע האָט באַקומען אַ
בריוו פון איר חתן, וואָס איז אויפן רוסישן
פּראָנט, צוזאַמען מיט אַלע אייראָפּעאישע אַר-
מזיען. האָט זי מער נישט גערעדט פון דעם
וויללי, נאָר האָט מיר פאַרטויבט די אויערן
מיט דעם בובי. ס'איז געווען דער ערשטער
הייסער טאַג. כ'האָב אונטערגעדערעמלט און
לאַטטע האָט נישט אויפגעהערט איבערצולייע-
נען איר בריוו.

כ'האָב זיך פּלוצים אויפגעריסן אין אומרו:

און אויב איך פארלאזן פארביי די סטאנציע!
איך זאג לאַטמען: גיב אכטונג, די סטאנציע
רופט זיך... און זאג איר דעם נאָמען. זי קען
אים אפילו נישט נאָכזאָגן. זאָג איך איר, זי
זאָל זיך פארצייכענען אויף אַ שטיקל פאפיר
און איך דרעמל ווידער אונטער.

אינדעראמתן האָב איך נאָרנישט געדערעמלט
אויך. כ'האָב געחלומט וועגן דער רוימישער גע-
זעצגעבונג. איך בין געווען פראָפעסאָר פון רוין-
מישן רעכט. אָבער כדי אַרויסצורוקן אויפן ער-
שמען פלאַן די דייטשע געזעצגעבונג, באַראַרף
מען — דאָס איז מיין שטאַנדפונקט — אויס-
מעקן פון דער מאָדערנער וועלט יעדן שפור
פון רוימישן רעכט, דאָס רוימישע רעכט אַלס
באָזע פון דער מאָדערנער געזעצגעבונג איז אַ
רעוואָלוציאָנאַרדיקער אַבסורד און אין שאַרפן
קעגנזאַץ צום דייטשן גייסט. איך רעד שוין
נישט פון נאַפאָלאָעאָנישן קאָדעקס. דער פירער
איז דורכאויס אינספירירט צו פארליכטן די
גאַנצע געזעצגעבונג און דאָס וועט דערלויבן
איבערצובויען, אין ווירקלעך דייטשע באַדינ-
גונגען, אַ רעכט אָן שום קאָדעקסן. עס וועט
אָבער קיינמאָל נישט זיין קיין היטלער-קאָדעקס,
ווייל דעם פירער אַרט דענקען לאָזט זיך נישט
צוימען אין קיין קאָדעקסן.

ס'איז געווען הייס. כ'האָב צעשפיליעט דעם
קאָלנער. מיר האָבן זיך פאַרהאַלטן אויף אַ קליין
נער סטאנציע. ווייטער רירט מען עפעס נישט.
כ'האָב געפרעגט לאַטמען צי זי איז זיכער, אַז
מיר האָבן נישט פאַרבייגעלאָזן די סטאנציע.

זאגט זי, אז נישט, זי האָט געהאלטן דאָס פאָר-
פירל אין דער האַנט.

ס'איז שוין נאָך דריי נאָכמיטאָג. דער צוג
רירט זיך עפעס נישט, זאָל איך אפשר אַרונטער-
גיין? אַ קליינער וואַקזאַל צופוסנס די בערג, אַ
שמעל אין טאָל. איך ווענד זיך צו אַ באַאָמטן.
ער פאַרשטייט מיר שלעכט. ער זאָגט מיר עפעס,
אַבער אין אזאַ אַקצענט, אַז איך דערכאַפּ נישט.
ווען ער וואָלט כאַטש גערעדט ווי דר. גרים.

ביים שעה מוז איך דריי מאָל איבערחזרן
דעם נאָמען פון דער סטאַנציע, וווּ איך באַדאַרף,
ביז ער פאַרשטייט מיך. ער באַקומט דעם בילעט.
נױ, יאָ, מיר האָבן זיך טועה געווען מיטן צוג.
ס'איז גאָר אַן אַנדער ליניע. דאָ זיינען מיר אין
נ... צו פאָרן אַהין, באַדאַרף מען זיך אומקערן
פונוואַנען מיר זענען אַרויסגעפאַרן. אַ צוג וועט
אפשר זיין מאָרגן אינדערפרי, אָדער גאָר איבער-
מאָרגן; ווייל לויט די לעצטע בעגרענעצונגען
פון דער אָקופאַציע-מאַכט, גייען אין דער ריכטונג
צוגן בלויז דינסטיק, דאָנערשטיק און שבת.

איך קער זיך אום צו לאַטמען און קלער איר
אויף. זי איז גאָרנישט ביז, פאַרקערט. אַ האַטעל
קען מען דאָ לייכט געפינען. יאָ, אַבער... כ'האַב
גענומען בלויז איין טאָג, ווייל מיטוואַך גייט
נישט דאָס געריכט; און מיר וועלן ערשט קענען
צוריק זיין נישט פריער ווי דאָנערשטיק פרי. און
נ... וווּ ס'איז געווען דער גאַנצער גערודער פאָר-
ריקע זואַך. די טעראַריסטן... זיבן ערובניקעס
דערשאַסן...

זי זאגט מיר, אז איך רעד נענני ווי וויללי.

פאר מיר טויג גארנישט מען זאל באמערקן מיין אפּוועזנהייט. זי לאַכט זיך אויס דערפון. אָבער איך... כ'ניי פרענץ דעם שעה, צי מען קען קריגן ערנעז אן אויטאָ, אויב מען קען טעלעפּאָ-גירן. דער שעה האָט אַ געזונטע ראַזיקייט אין די באַקן, טראָגט שוואַרצע, לענגלעכע וואַגסן. אפילו לאַטטע האָט גארנישט געקענט מאַכן מיט אים. זי שטעלט אים פראַגן און ער ענטפערט: „יאָ" און „ניין". כ'האָב אים געפרעגט צי קען ער נישט טעלעפּאָנירן צו די דייטשע אויטאָרי-טעטן. צו די דייטשע, נישט צו די פראַנצויז-שע. זיי זאלן איבערגעבן, הייסט עס, אז דער קאָ-מאַנדאַנט פאָן ליטוויס-דראַנדאו... ער בעט מיך אויפשרייבן מיין נאָמען און ליענט אים שווער-לעך איבער... פאָן... ליטע... ליטע... וויסע... ראַנדא...

געווען דאָ עפעס אַ פאַרעלטערטער טעלעפּאָן, וווּ מען דרייט מיט דער האַנט. אַללאָ... אַללאָ... מ'דויערט היפש. כ'האָב געהערט ווי ער זאָגט, אז דאָ געפינט זיך אַ דייטשער קאָמאַנדאַנט און אַ דאַמע, זיין סעקרעטאַרין. צי מען וויל קומען זיי אָפּנעמען אין אַ וואַגן. אַרויסגייענדיק פון דער קאַבין, זאָגט ער:

— זיי וועלן דאָ קומען מיט אַ וואַגן.

אַ שעה-אַנדערטהאַלבן ווייניקסטנס צו וואַרטן. אַ שלימוזליקע רייזע. דער שעה פונעם וואַקזאַל איז פונדעסטוועגן זייער העפלעך. עס גייט אים אין גאַנצן לעבן, אז איך און לאַטטע זאלן צו-

ווארטן ביי אים אין בױראָ. דער װאָקזאַל איז
געװען לײדיק און לאַטטע האָט זיך היפש גע-
לאַנגווייליקט. װאָס קען מען טון ?

דעם קומענדיקן מאָל — זאָגט זי — װעל
איך מיטנעמען װיללי...

שוין בעסער נישט צו ענטפערן.

װער זײנען די טעראָריסטן :

מיר, אַדער — איר ? ...

VIII

— איר רופט זיך ליטװיסט־ראַנדאו, איר
זײט מיליטערישער ריכטער, מיטן ראַנג קאָ-
מאַנדאַנט, מיטגליד פון דער נאַציאָנאַל־סאַציאַל-
ליסטישער פּאַרטיי...

— לאָז אים אַליין רעדן ! — מישט זיך
אַרײן דער הויכער, דער שװאַרצער.

װען די פּאַרטיזאַנען זײנען אָנגעקומען אױפן
קליינעם װאָקזאַל, האָבן זיי אָן שום שװער-
קייטן פאַרנומען דעם אָפיציר, זײן דאַמע, אָפּ-
גענומען בײ אים זײן רעװאָלווער און אַרײַנד
געשטופּט אים אין טונקעלן אױטאָ. סאַלידע
חברה, אין לעדערנע בלוזעס. זיי קומען פון
אַן אָנפאַל אױף אַ פאַבריק אין װאַראָן, װאָס
האָט געאַרבעט פאַרן גאַנצן קרײז פון דראָס.
גאַרנישט די פּראַנצױזן, װי לאַטטע האָט זיך
זיי פאַרגעשטעלט. דער הויכער, דער ברוינער,

וואָס שווייגט נאָכאָנאָנד, זעט אויס צו זיין אַ
גאַנץ סימפּאַטישער. געווען מיט אים נאָך איי-
נער, אַ בלאַנדער, נאָך גאָר אַ יונגער, מיט
ברייטע אַקסלען. און נאָך איינער פון אַ יאָר
דרייסיג.

ער האָט אויפגעשוידערט, ווען דער נידעריקער
האַט אים אַ שטורך געטון מיטן פוס, דעם קאָ-
מאַנדאַנט. „קעצכיען“ איז געווען אינגאַנצן
צעטראַגן, געבליקט אַרום זיך, אין דער האַפּע-
נונג, אַז די דייטשע אַרמיי וועט דאָ פּלוצים
אויסוואַקסן, אים צוהילף. אָבער זי איז גיך צו-
זיך געקומען. מיט איר זיינען זיי געווען כמעט
העפלעך. זי האָט זיך דערמאַנט ווי דער ס.ס.-
מאַן, וואָס איז געשלאָפּן מיט אַ יודישקע, האָט
זיך אזוי אַ זאַנגעטון: „פאַרוואָס נישט, נאָך
אַלעמען?“ ...

אַצינד זיינען זיי געווען אין אַט דעם ליי-
דיקן הויז אין די בערג. אַן ערך אַ האַלבע שעה
זיינען זיי געפאַרן, האָבן אָפּגעקערט פון וועג
און דורכגעשניטן אַ פעלד. ס'איז נאָך געווען
גרויסער טאָג און שוין איז געפאלן דאָס אָונט-
ליכט אויף דער ערד. די גרילן האָבן זיך גע-
לאָזן הערן יעדעס מאָל, ווען מען איז אַנטשוויגן
געוואָרן. פאַרגעקומען איז עס אויף עפעס אַזאַ
מין באַלקאָן-טעראַסע פון אַ פאַרלאָזענער פּער-
מע, מיט אַ דרויסנדיקער שטייג. אויפן דראָנג
האַט זיך געווינטלט אַ שטיק שטאָף אין טריקאָ-
לאָר, פאַרצויגן אויף אַ שטריק. די לאַנדשאַפּט
האַט זיך דאָ אָפּגעדעקט אַ נאַקעטע און דער
קרויז פון וועגן האָט געבילדעט אַ V. דער

אָנפירער פון די פּאַרטיזאַנען איז געווען אַ יונג
אַ רײז, מיט אַ רונדיקן שאַרבן, מיט אַ קינדע-
רישגעצייכנט מויל. אויסגעזען האָט ער ווי אַ
תּפּיסהוועכטער און געווען איז ער אינדער-
אמתן אַ פּראָפּעסאָר פון לאַטיין און גריכיש
ערגעץ אַרום סען-פּלור. פּונאַנדערגעזעצט ביים
טיש, האָט ער געפירט די אויספּאָוישונג. דער
הויכער, דער שוואַרצער, וועלכער איז אויפן
וואַקזאַל נאָך אזוי געפּעלן געוואָרן לאַטטען, איז
געשטאַנען לינקס פון אים, די הענט געקרייצט
אויף דער ברוסט. פון דער רעכטער זייט איז
געשטאַנען אַ נייסטלעכער, די סוטאַנע צע-
שפּילעט, אין יענער-הויזן, אין שטיוול און מיט
אַ ביקס. לאַטטע איז געווען ערגעץ אין הויז.
צוויי, אָדער דריי מאָל האָט מען זי געהערט
נערוועז אַרויסלאַכן.

— איך בין אַ מיטגליד פון דער פּאַרטיי —
זאָגט דער קאַמאַנדאַנט, זוכנדיק שווערלעך די
ווערטער אין פּראַנציוזיש — נייט יולי 1933,
גענוי נאָכן 30-טן יולי.

— דאָס האָט דער מאָרד איבער רעהם איך
אזוי דעצידירט! — לאַכט ברייט דער אויס-
פּאַרשער.

דער קאַמאַנדאַנט קוקט אָן די דריי מענטשן
פאַר זיך, פאַריכט דעם מאַנאַקל און אַטעמט
שווער אָפּ —

— איך בין אַריין אין דער פּאַרטיי צומאָר-
גענס נאָכן אויספירן דעם אורטייל איבער רעהם
אין זיינע פאַרבינדעטע — זאָגט ער — ווייל

איך האָב גלייך פארשטאַנען, אז ס'וועלן זיך
נויטיקן יוריסטן אין אַנבליק פון אַט דעם וויכ-
טיקן היסטאָרישן פאַקט... ווידער אויסצובויען
דאָס דייטשע רעכט.

דער גייסטלעכער, אַ מאָגערער, מיט אַ לענג-
לעכער נאָז, פייפט אונטער איראָניש, נעמט זיך
רייניקן די נעגל מיט אַ צווייג, וועלכע ער האָט
פריער פינקטלעך אַרומגעשניצט.

דער געפאַנגענער האָט זיך צו אים אויכגע-
דרייט:

— ס'איז אפשר נישט אזוי איבעריק וויכ-
טיק פאַר טעראָריסטן... אָבער רעכט איז רעכט...

— ווער זיינען עס די טעראָריסטן? —
פרעגט זשאַן־פיער, מאַכנדיק זייער אַ שיינע
באוועגונג מיטן קאַפּ און די אויגן זיינע, גרויסע
און בלויע, זיינען שיעור נישט אַרויסגע-
שפרונגען:

— איך בין קאַפיטאַן זשאַן־פיער... פון דער
פראַנצויזישער אַרמיי און...

— לאָז אים רעדן — זאָגט דער הויכער,
דער שוואַרצער.

— אַנטשולדיקט מיר — זעצט פאַר דער קאָ-
מאַנדאַנט — פאַר אונדז זייט איר טעראָריסטן,
אין קעגנזאַץ צו די געזעצן פון קריג און צו די
באדינגונגען פון וואַפּנשטילשטאַנד.

— פאַר אייך? ווער, אייך? וואַסער וואַפּנ-
שטילשטאַנד? מיר פירן קריג קעגן דייטשלאַנד

זייט סעפטעמבער 1939. די געזעצן פון קריג...
זייט ווען זיינען עם פאראן געזעצן פון קריג, וואָס
דערלויבן צו דערשיסן ערובניקעס? די טעראָר-
דיסטן זייט איר און אַלס אזעלכע וועט איר דאָ
געזעצלעך געמשפט ווערן.

— לאָז אים רעדן — זאָגט דער הויכער,
דער שוואַרצער.

— זייט מיר מוחל — זאָגט דער קאָמאָנ-
דאָנט — נאָר מען האָט אונדז אַלעמאָל גע-
זאָגט, אז איר זייט טעראָריסטן...

— און איר האָט עס, נאָטירלעך, געגלויבט,
ווי איר גלויבט אַלץ, וואָס מען זאָגט איך...
און וואָס פאַראַ סאַרט טעראָריסטן האָבן אונ-
טערגעצונדן אייער רייכסטאָג?

— די קאָמוניסטן — מאַכט דער קאָמאָנ-
דאָנט מיט אַ באַליידיקטער מינע — וואָן דע
לובע, דימיטראָוו.

דאָס מאָל האָט אים שוין דער הויכער, דער
שוואַרצער איבערגעריסן:

— דימיטראָוו! מוין קאָמאָנדאָנט, פאַר ווע-
מען נעמט איר אונדז? איר וואַרפט פאַר אַ
מענטש, וועלכן אייערע געריכטן האָבן דער-
קלערט פאַר אומשולדיק.

— דאָס איז עס טאַקע — זאָגט ליטוויטס-
ראַנדאו — צו יענער צייט זיינען נאָך אונדזע-
רע טריבונאלן געווען אָנגעשטעקט מיט דער
רוימישער געזעצעבונג, מיטן נאָפּאָלעאָנישן קאָ-
דעקס, מיט די יידישע געזעצן. מיר וואָלטן אים

היינט נישט אוועקגעלאָזן, דימיטראָוו. ער
וואָלט פאַרמשפּט געוואָרן... לויט דער דייטשער
געזעצגעבונג.

ס'איז געווען אַ מאָדנע סצענע. נישט פאַרענ-
דיקט רייניקן די נעגל, האָט זיך דער גייסטלעכער
אַנגעכאַפּט:

— מיין קאָמאָנדיאָנט, פאַרוואָס ווילט איר
מיר זאָלן אָנערקענען די דייטשע געזעצגעבונג,
אויב איר געפינט איין, אז דער נאַפּאָלעאָנישער
קאָדעקס איז אַ קאָדעקס פֿון ייִדישע געזעצן?
אָבער די פּראַגע איז נאָכנישט דאָ: וויפֿל
מענטשלעכע לעבנס האָט איר אומגעבראַכט
לויט אייער דייטשער געזעצגעבונג?

דער קאָמאָנדיאָנט האָט אָפּגעדרייט דעם קאָפּ
און נישט געענטפּערט. עפעס האָט זי דאָרט
אנגעמאַכט אַ גערויש אין הויז, די לאַטטע. מען
האָט זי אויסגעפּאַרשט באַזונדער. דער קאָמאָנ-
דיאָנט האָט פּלוצים אַ טראַכט געטון, אז זי איז
פּעאיק צו וואַרפֿן די גאַנצע שולד אויף אים.

— איך האָב קיינמאָל נישט אומגעבראַכט —
האָט ער פּראָטעסטירט — איך בין אַ מאַניס-
טער און ווענד אָן די געזעצן.

— וועלכע געזעצן? — האָט זשאַן־פּיער
ארויסגעברומט — אייער פּירער האָט דאָך אָפּ-
געוואַרפֿן אַלע געזעצן.

— אונדזער פּירער — זאָגט דער באַשולדיק-
טער — באַטראַכט אַלס געזעץ אַלין, וואָס איז
אין אינטערעס פֿון דייטשלאַנד.

— דאָס איז נישט — שלאָגט איבער דער
הויכער, דער שוואַרצער — די מיינונג פון
מארשאַל פאָן פאָלום.

— דער פעלדמארשאַל פאָן פאָלום איז טויט,
האָט דערקלערט אונדזער פירער.

דער גייסטלעכער האָט אַ שמיים געטון די
צווייג און זיך פונאַנדערגעלאַכט:

— ער איז טויט לויט די דייטשע געזעצן
און די, וואָס זאָגן דאָס פאַרקערטע, זיינען
טעראָריסטן?

דער קאָמאנדאַנט שטרענגט אלץ מער אָן
דאָס אויער צום גערויש אינעם הויז. מען האָט
קודם געהערט אַ שאַרף זידלען זיך, אַ היסטע-
ריש געוויזן און אַצינד האָט לאָטמע גערעדט און
גערעדט. וואָס האָט זי געהאַט אַזויפיל צו רעדן?
געווע, איז צווישן דעם מענטש און זיינע
ריכטער אַ פונדאַמענטאַל - קעגנזעצלעכע איינ-
שטעלונג; ער, הייסט עס, באַטראַכט די גע-
האַרצאָמקייט און די געטריישאַפט זיין פירער,
ווי אַ באַרעכטיקונג פאַר אלע זיינע אַקטן, פאַר
יעדער מין גערעכטיקייט. אין דער צייט, ווען
זיי באַטראַכטן אַט ווי פאַסיוויטעט זוי דאָס
גרעסטע פאַרברעכן. זיי האָבן אים אָבער, אין
גרונט, געגעבן אַ געלעגנהייט אָפצוואַרפן פון
איים די שולד פערזענלעך און באַשולדיקן אַלע
דייטשן, דעם פירער, די פאַרטיי, וועלכע זיינען
פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אלע פאַרברעכנס און
דערשאַסענע ערובניקעס. ער וואָלט לייכט,
טראַכט ער, זיך געקענט אַרויסגליטשן מיט ליגן

זאגן; און ליגן-זאגן האָט אים נישט אָפּגעשראָך
קען, אויב ס'איז נאָר אין זיין אינטערעס און
אין אינטערעס, ווי ער רופט עס, פון דייטש-
לאַנד; ווייל דער ליגן איז דאָך אייגנטלעך אַ
טייל פון דעם גאַנצן סיסטעם. נאָר דאָס אומ-
גליק פאַר ליסטוויטס-ראַנדאַו איז געווען, וואָס
ער האָט נישט געווסט ווי אזוי ער איז דאָ פאַר-
פּלאַנטערט געוואָרן אין דער נעץ פון זיין איי-
גענעם סיסטעם. ער האָט געשפּילט די געהאָרכ-
זאַמקייט דעם נאַציאָנאַל-סאָציאַליזם און נישט
געקענט פאַרשטיין, אַז אַפּוואַרפּנדיק דעם נאַ-
ציאָנאַל-סאָציאַליזם, וואָלט ער זיך אפּשר גע-
קענט ראַטעווען.

זיין פאַרטיידיקונג... אָט דעם יודידישן סיס-
טעם, וועלכן ער האָט צוגעגרייט צו ראַטעווען
דייטשאַלנד אין די שלעכטע טעג. און דער
אַבערלייטענאַנט וויללי האַלט אים פאַר אַ פּאַנ-
טאַזיאָר; דער סיסטעם, וואָס וועט געבן דאָס
באַזיגטע דייטשאַלנד די ווירדע פּון אַ קעמפּער,
וואָס גיט זיך נישט אונטער: אָבער אין דעם
מאָמענט האָט בלויז ער, פאַן ליטוויטס ראַנד
דאן, זיך געפונען אין אַ ביטערער סיטואַציע
און ער האָט אויסגעפרוווט זיין סיסטעם. אָבער
זי דאָרט, לאַטטע... די מורא פאַר אירע פּלאַנ-
לעריען האָט אים אינגאַנצן צעטומלט און זי
נע ענטפערן האָבן שוין נישט געהאַט מער קיין
שום לאַגיק און דאָס האָט כּסדר אַרויסגערופן
דאָס שטילע לאַכן פונעם גייסטלעכן.

די ליידנשאפט פאר דער גערעכטיקייט

IX

— אומהיילבאר ! — זאגט זשאן־פיער.

— אומהיילבאר ! — זאגט דער גייסטלעכער.

און דער הויכער, דער שווארצער, די הענט
געקרייצט אויף דער ברוסט, גיט צו :

— אומהיילבאר !

דעם קאמאנדאנט גייט דורך א לייכטער צי-
טער. דאס דערמאנט אים אין עפעס. אין דר-
טען רייך, אויב די דאקטוירים שאקלען אזוי
מיט די קעפ און דערקלערן דעם קראנקן פאר
אומהיילבאר, באקומט מיט א קורצער צייט
שפעטער די פאמיליע צוגעשיקט א קליינע אור-
נע אש מיט א בריוו, ווו ס'ווערט געזאגט, אז
ס'איז קיין צייט נישט געווען אַנצוזאָגן...

זיי האָבן אים פארמאכט אין א קעמערל, אָן
פענצטער, מיט א ביסל שטרוי אויף דר'ערד.
אין קליינעם אויסשניט פון דער טיר האָט זיך
געזען א שטיקל הימל.

דאָס אומפארשטענדלעכסטע פאר אים איז
געווען, וואָס די טעראָריסטן האָבן אים די
אָנצע צייט געהיטן, אַרויסגעלאָזן אים אויף

שפאציר און אויסגעפארשט, אן שום שטערונג
גען. וואסזשע טוען זיי דארט, די מיליציא-
נערן און די געשמאפא? און די ארמיי אונזער
רע? מען האט אפט גערעדט וועגן די באנדעס,
וואס באהאלטן זיך אויס אין די בערג. פיל פון
זיי זיינען דורכגעגאנגען אין געריכט און ער
האט זיי פארמשפט צום טויט. ער האט זיך
אבער קיינמאל נישט פארגעשטעלט זייער לעבן
אזוי פריי, אויף ברייטע שטחים פון לאנד. ס'איז
קלאר, די „ווערמאכט“ אקופירט נישט מער ווי
די וויכטיקסטע ליניעס, די באן-וועגן, די סטרא-
טענישע פונקטן פון לאנד, אבער דאס לאנד
גופא איז אין די הענט פון אים די לייט. זיי האבן
אפילו אוועקגעשטעלט א וואך און זיי באהאלטן
זיך גארנישט דערמיט. זיי האבן אויטאס און
אפילו ברענ-שטאף. דאס איז שוין גאר ריינער
אומזין!

ער האט דערווארט, מען זאל לאסטען אריין-
ווארפן צוזאמען מיט אים, אבער ס'איז נישט
געשען. מען האט געהערט א גערעדעריי פונ-
דרויסן, אין דער צופאלנדיקער נאכט. געוועזן
דא א צענדליק מענטשן. זיי זיינען געווען צע-
זעצט אין דרויסן און געגעסן. צום פארענדיקן,
הערט זיך דאס געזאנג פון א יונגער שטימע.
מען זינגט אין פראוואנסאליש. דאס געזאנג פון
גראן טראגט זיך מיטן אונט, דאס געשריי פון
פרעש. שטערן שיינען אריין דורכן טירל-לאך.
מען גייט און מען קומט. ווו האבן זיי דער
לאסטען אהינגעטון? א צויג, ווי אלע ווייבער.
זי איז טאקע א פארטייאישע, אבער אינגאנצן

זיכער מיט איר איז ער נישט. גארנישט זיכער.
אויב זי וועט זיך קענען ארויסדרייען אויף זיין
השבון, וועט זי עס אוודאי טון. אין דער אָפּער
נער טיר וואַקסט פּלוצים אויס דער הויכער,
דער שוואַרצער:

— היי דאָרט — שרייט ער — קאַמאַנדאַנט!
ער פאַריכט זיין מאַנאַקל, בייגט זיך איין,
נישט אַנצוקלאַפּן זיך, און פּרעגט אומרואַיק:
— אפּשר קען איך וויסן... וואָס מיט מיין
סעקרעטאַרין...

קעגן זיין ווילן, האָט ער אַנגענומען דעם טאָן
ווי מען רעדט אין די קאָרידאָרן פון שפּיטאַל,
וועזן מען וואַרט אַרײַנצוגיין צו אַ קראַנקן.
דער הויכער כאַפט זיך נישט באַלד אויף דער
אַלשער נאָמע און הויכט מיט די אַקסלען:

— אייער סעקרעטאַרין... כ'האָב נישט געזען
עמיצער זאָל אַזויפיל אויסשיטן...

— אויסשיטן? —

— יאָ, פּלאַפּלען... מען דאַרף זי גאַרנישט
בעטן אפילו קיין פרטים. זי רעדט פאַר פייער
און פאַר וואַסער. אויסער דעם, וויל זי שטאַרק
געפּעלן ווערן. מען האָט זי אַזש באַדאַרפט צור
בינדן די הענט, וויל זי איז באַלד געוואָרן צור
פיל פאַמיליאַר מיט מינע מענטשן... און איך,
כ'האָב עס נישט ליב. דער גלח — אויך נישט...

— אויסשיטן... פּלאַפּלען... — מורמלט דער
קאַמאַנדאַנט — ס'איז נישט זיין וואַקאַבלער...
מען האָט אים אַרײַנגעשטופּט אין באַלויכ-

טענעם קרייז פון שייטער, וואָס האָט געוואָרפן
א מאַדנעם טעאַטראַלן ליכט אויף די אַרומ
שטייענדיקע פּאַרטיזאַנען. ער האָט אַזש מורא
געקריגן און גערעדט אָפּגעריסן:

— לאַטטע... מיין סעקרעטאַרין... זי איז דאָ?

ער האָט געוואָלט אַרויסרופן צוטרוי ביים
הויכן, ביים שוואַרצן, אַרויסווייזנדיק, הייסט
עס, מער פּאַרכט פאַר איר, ווי פאַר זיך אַליין.

— זאָרג זיך נישט... זי שלאָפט ווי געהרגעט...
א שיינע צויג... ווי אַלע ווייבער ביי איר, איר
בערינגס... כ'ווייס, כ'בין געווען אַ געפאַנגענער,
נאָנט ביי...

דער קאָמאַנדאַנט האָט נישט דערהערט וווּ
יענער איז געווען. צו געווינען מער צוטרוי,
האָט ער איבערגעפרעגט מיט כלומרשטן אינטע-
רעס:

— נאָנט פון וועלכער שטאָט?

— ברעסלאַוו... די צויגן... אַלע אייערע וויר
בער...

זשאַן־פיער האָט ליב געהאַט פייערלעכקייט.
ער האָט געוואָלט אויפוועקן די פּאַנטאַזיע ביי
זיינע מענטשן און די גרויסע ליידן-
שאַפט פאַר גערעכטיקייט. דער באַשולדיקונגס-
אַקט איז געווען גרייט. לאַטטע האָט גענוג אָנ-
גערעדט, דערציילט וועגן די צוויי טויט־אור-
טיילן מיט אַ טאָג פּריער: צוויי יונגלעך, וועל-
כע מען האָט געכאַפט אָן געווער. ביי איינעם
האָט מען בלוז געפונען דעם קרייז פון לאַט-

רינגען; וועגן דער פרוי מיט דער אָפגעשניטער
נער צונג, וועגן קאָמוניסטן, וואָס האָבן אינ-
פאָרמירט די פארטיזאָנען פון די אָנקומענדיקע
ציגן. און נאָך און נאָך. ער דערמאָנט זיך גאָר
נישט צו האָבן פאָראורטיילט אַזויפיל מענער,
פרויען און נאָך אַנדערע. וואָס האָט איר גע-
שמויסן אַזויפיל צו פלאַפלען? אַ קאַלטער
שווייס באַניסט אים.

— אַלדזאָ, באַשולדיקטער — זאָגט זשאַן
פיער — איר האָט דאָ געהערט? וואָס האָט איר
צוצוגעבן צו אייער פארטידיקונג?

אין דער פינצטער האָט מען נישט געזען דאָס
בלאָנדע געזיכט, די קנייטשעלעך אַרום די אויגן.
פון אַזאַ סיטואַציע האָט ער, דער ריכטער, גאָר
קיינמאָל נישט געהלומט. זיין פארטידיקונג, די
פארטידיקונג פון דייטשלאַנד... אַן אַלטע פראַזע
מיט וועלכער זיי האָבן זיך באַנוצט אין 1940,
אין 1941, איז אים געקומען אויף די ליפן:

„וויר זינד דאָך קיינע באַרבאַרן!“

אַלע זיינען אַנטשוויגן געווען. געהערט האָט
זיך בלוז דאָס געלעכטערל פון גייסטלעכן
און — זשאַן־פיער:

— וואָנט איר נאָך צו זאָגן, אַז איר זייט
נישט קיין באַרבאַרן, נאָכדעם ווי מיר האָבן גע-
זען אַלע אייערע מעשים? נאָך אַלע אונדזערע
ליידן, פרוווט איר צו לינקענען? און שטאַרבן
קענט איר, נאָך דעם אַלעם, ווי די אונדזעריקע,
דורך אַ קויל, ווי סאָלדאַטן שטאַרבן, מיט דער
פראַזע: „מיר זיינען נישט קיין באַרבאַרן“...

ס'וואָלט געווען צו איינפאַך און צו שיין פאַר
איידער איר וועט שטאַרבן, קאָמאַנדאַנט,
דאַרפֿט איר אַלץ אַליין זען און איר מוזט אַלץ
אַליין מודה זיין.

ער האָט אָפּגעאַטעמט, דער קאָמאַנדאַנט. וועט
מען אים, הייסט עס, נישט באַלד טויטן. קיינער
אַרום שייטער האָט זיין שמייכלענדיקע גרימאַ-
סע נישט געזען. אָבער די לאַטע איז אַ ריכ-
טיקע צויג...

ערגעץ-ווי אין די בערג...

X

דאָס שוואַרצע שטאָל פון מיטראַיעט לויכט
אויף אין לבנה-שיין. דער קליינער אויטאָ איז
אויסגעלאָשן, אָן פֿייערן. די לאַנדשאַפט זינקט
אין דער נידער, פֿליענדיק איבערן וועג, וואָס
איז אַט גלייך, אַט דרייט ער זיך אויס און איז
באַגאַסן ווי מיט זילבער. פֿאַראיינזאַמטע ביר
מער אינאַזויט, געביידעס. דערנאָך שטייגט
מען העכער און העכער, צווישן די נאַקעטע
פעלזן און אַלץ מיט דער זעלבער שנעלקייט.
אַ ביסעלע שרעקט אים פונדעסטוועגן אַט דער
נאַכטיקער, משונהדיקער מאַרשרוט, דעם קאָ-
מאַנדאַנט. אָבער וואָס האָט ער, נאָך אַלעמען,
מורא צו האָבן פֿאַר אַ קאַטאַסטראַפֿע? אין די
הייזלעך, וווּ דער אויטאָ פֿליט פֿאַרביי, זאָגן זיך
אורדאי די לייט: „אַהא, די פֿאַרטיזאַנען!... אַלע
נאַכט אַזוי“. זשאַן-פֿיער, דער גייסטלעכער און
דער הויכער, דער שוואַרצער, פֿאַרשיכורן זיך

מיט דער שנעלקייט אין אן אָפגעלעגן וועלט, וואָס געהערט בלויז זיי.

אלע פיר זיצן זיי פונפאַרנט. דער קאַמאַנד דאַנט איז אַריינגעשטופט הינטערן גייסטלעכן און זשאַן־פיער. אויבנאָן, מיטן שאַפער, זיצט דער הויכער, דער שוואַרצער, מיטן מיטראַיעט. דער שאַפער איז אַ יינג אַן אַטלעט. ער קומט פון באַסקן־לאַנד. ביי די פאַרדרייען איז ער פלינק ווי אַ טיוול.

ווהין, אייגנטלעך, פאַרן זיי? בערג הויכן זיך איבער בערג. וווהין פאַרן זיי? מען שווייגט. גאַרנישט, זעט אויס, שרעקט זיי אָפ. לבנה, בערג און טויטער אָפבליאַסק. די שטימע פון זשאַן־פיערן קומט צוערשט נידעריק. דער קאַמאַנדאַנט דערכאַפט נישט באַלד וואָס ער זאָגט. דערנאָך ווערט די שטים דייטלעכער, הער כער און ווי שטיינער וואַלטן זיך געקייקלט פון די בערג. דער קאַמאַנדאַנט קען נישט די אַלע ווערטער פון נידעריקן פאַלק, וועלכע עס רעדן ביי זיי די פראַפעסאָרן פון לאַטיין און גריכיש. עפעס רעדט ער פון גאָר אַן אַנדער וועלט, דער קאַד פּיטאַן זשאַן־פיער, אַ וועלט, ווו אַ גאַנץ פאַלק קאַנספּירירט, ווו די מורא פאַרן טויט האַלט נישט אָפ, נישט דער פרוי, נישט דאָס קינד, נישט די מענער, אַוועקגעריסענע פון זייערע היימען; פון אַן אומבאַקאַנטער וועלט, ווי דאָס טעגלעכע ברויט איז דער אַליאַרם, דאָס ציטער־דיקע פאַנאָדערוויקלען די פרימאַרגן־צייטונג — ווער ווייס וואָס פאַראַ נייעס זי וועט ברענגען; וועגן די פאַרקויפטע, די מוסריים, אַבער אויך

די שטומע באגייסטערונג, דער אָפּשיין פון אויגן, וועלכע מען דערזעט צום ערשטן מאל, וועגן מענטשן, וועלכע זיינען קיינמאל נישט אַרויס פון די פינצטערע פּאַכריק־שטעט, פון רויך און סירענעס; וועגן איינעם, וואָס האָט מיטגעמאַכט די קריג אין שפּאַניע, אין די לעגענדאַרע בריי־גאַדעס, און אפילו וועגן אַ דייטש — יאָ, אַ דייטש, קאָמאַנדאַנט — וועלכן די דייניקע האָבן געפייניקט אין דער גרויזאַמער מתים־פּאַכריק פון דאַכאַו, און איז פונדעסטוועגן אַנטרונען. אַ דייטש, וואָס רעדט טרויעריק וועגן דייטש־לאַנד. גאַר אַן אַנדער דייטשלאַנד, קאָמאַנ־דאַנט פאַן ליטוויטס ראַנאַוו...

— מיר קומען אָן — זאָגט דער הויכער, דער שוואַרצער.

מיטן רעוואָלוער אין רוקן, שטייגט דער קאָ־מאַנדאַנט אויס. מ'וועט אים דאָ אַביסל אַרומ־פירן און ווייזן אַ שמעטל אויפן אָפּהאַנג, וווּ דער וועג ברייטערט זיך אויס, צו בילדן אַ קליינעם פּלאַץ מיט אַ פּאַנטאַן, נישט גאַנץ אינמיטן, אַ באַסיין פון שטיין, וווּ דאָס וואַסער מורמלט. אַליץ איז דאָ ווייס און די הייזלעך זיינען געווייני־לעכע. פּאַראַוויס, קאָמאַנדאַנט! פּלוצים זיינען עס מער נישט קיין הייזער — חורבות, אָנגע־וואַלגערטע בעלקער, שטיקער אייזן און פענצ־טער מיט אויסגעזעצטע אויבן; און איין פענצ־טער, מען ווייסט נישט דורך וואָס פאַראַ ווונ־דער, קרעכצט.

— געווען דאָ 800 איינוווינער — זאָגט דער גייסטלעכער — אין איינעם אַ זונטיק זיינען

אייערע אוויאָנען געקומען און האָבן זיך אַראָפֿ-
געלאָזן נידעריקע, נידעריק . אַלץ האָבן זיי צע-
שטערט; אָבער נאָך צוויי חדשים זיינען די מענ-
טשען פון דאַנען, ווי מוראַשקעס, צוריק אַרויס-
געקראָכן, אַלמנות, קינדער מיט אָפּגעהאַקטע
הענט, מיט אָפּגעהאַקטע פיס, האָבן צוזאַמענגע-
נומען דאָס איבערבלייבעניש פון אַ בעט, פאַר-
שטאַפט די אויסגעהאַקטע שויבן. דאָס לעבן
האָט לאַנגזאַם ווידער אָנגעהויבן. זיינען זיי
נאָכאַמאָל געקומען, דיינע לייט, און האָבן אַלץ
אוועקגעלאָזן מיטן פייער. פרויען זיינען גע-
שפרונגען אין די פלאַמען. ס'איז געווען אין
1942. דעם לעצטן סעפטעמבער האָבן זיי נאָך
דאָ אויבן דערשאָסן דריי יינגלעך, וואָס זיינען
נאָך קיין זיבעצן יאָר נישט אַלט געווען.

— ס'איז קריג... טרויעריק דער קריג... —
מאַכט דער קאָמאַנדאַנט.

זיי האָבן זיך אומגעקערט צום אויטאָ. דער
פּאַנטאָן האָט נאָך אַלץ געמורמלט. ווידער די
וועגן, די לבנה און די טונקעלע ביימער, די
אומגעוויינלעכע שנעלקייט פון דער מאַשין. גע-
רעדט האָט זשאַן־פיער. פון צייט צו צייט האָט
מען זיך פאַרהאַלטן. נאָך אַ שטעטל, חורבות.
מענטשן וואָלטן דאָ אזוי ווייטער רואיק געלעבט
ווען נישט די קריג, ווען נישט דער דורכגאַנג
פון אַ ווילדער האָרדע. די מיידלעך פאַרגוואַל-
טיקט, די אויגן פון די פאַרווונדעטע אויסגע-
שטאַכן.

דער קאָמאַנדאַנט אַטעמט שווער :

— ס'איז קריג...

און דער גייסטלעכער האָט ווידער געלאַכט זיין
געלעכטערל.

זיי האָבן אים געברענגט צו די הויכקייטן,
ווי ביים אַראָפּהאַנג, אַמאָל רעכטס און אַמאָל
לינקס, איז געשטאַנען אַ פאַראיינזאַמט הויז.
קיין איינס האָבן זיי נישט דורכגעלאָזן. זיי זיי
נען אַדורך ווי אַ שטורעם פון אייזן און פייער.
— ביסט אויפגעצויגן אין דער פּראָטעסטאַנ
טישער רעליגיע? — האָט געפרעגט דער גייסט
לעכער. דער קאָמאַנדאַנט האָט צוגעשאַקלט מיטן
קאַפּ.

— און דאָס אַלץ דערמאָנט דיר גאַרנישט?

— יאָ.

עמלעכע אָפּגעריסענע פּסוקים פון דער ביבל
טויכן אויף אין זיין זכרון, פון דער ווייטער
קינדהייט. ער ציט מיט די אַקסלען און מאַכט
אין אַ טאָן פון טיפּער איבערלעבונג:

— זי איז שוידערלעך, די קריג...

אַ גאַנצע נאַכט האָבן זיי אים אַזוי אַרומ
געפירט. אין איינס אַ שטעטל האָבן דייטשע
וואַכלייט זיי נאַכגעשריען. זיי זיינען אָבער גע-
פּלויגן אַזוי שנעל, אַז די שייסערניי נאָך זיי האָט
נישט דערגרייכט. די לבנה איז אַצינד אַראָפּ ניר
דעריקער צום האַרזיאָנט. אין די אַלע ערטער
זיינען דורכגעפירט געוואָרן שחיטות און דער
קאָמאַנדאַנט איז נישט מיד געוואָרן צו מורמ
לען: „ס'איז קריג". זשאַן פיער האָט דערציילט
אַן איבערייס און הילפּיק די בלוטיקע געשיכטע:

— . . . און ווען כ'האָב שוין געמוזט אוועק,
 איז פּאַליציי געקומען צו מיין פּרוי, ברזטאַל זי
 באַליידיקט... איז זי צוועק צו מיין מוטער, דרוי
 הינדערט קילאָמעטער פונדאָנען, אין אַ גרויסער
 שטאָט. ווי אזוי ווילט איר זי זאָל נישט פּאַר
 זעצן, אז אַלע מינע פּרוינט און אַלע... איך
 פּאַרשטיי איר מאַרין... ווען איך וואָלט כאַטש
 דאָרט געוועזן. ס'איז גענוג געווען מען זאָל
 נעמען רעדן פון פּראַנקרייך, די טרערן זאָלן
 נעמען שטיקן... זי האָט געהאַט צופיל צוטרוי
 און איז געווען אומפּאַרויכטיק. איך הער נאָך
 איצט ווי די מאַמע האָט זי געשטראַפּט און —
 געהאַלפּן זי. צי האָבן זיי דען געקענט אַנדערש?
 מען האָט זיי דערנאָך אַלע געכאַפּט ביי מיין מור
 טער... זיבעציק יאָר איז זי אַלט געווען, מיין
 מוטער, ווען זי איז אויסגעגאַנגען אין פּאַלגע
 פּאַקטן צוג... און מאַרין... מען זאָגט, אז זי איז
 ערגעץ אין דייטשלאַנד... קיין בריוו קומען
 נישט...

דאָ, פּאַרשטייט ער, דער קאָמאַנדאַנט, מוז
 מען אומבאַדינגט עפעס זאָגן:

— אייער מוטער... כ'וואָלט פּאַרשטאַנען,
 ווען זי וואָלט כאַטש געווען אַ יידישע, אָבער...
 דאָס געלעכטערל פון גייסטלעכן. ער לאַכט
 אַרויס אַלעמאָל, ווען מען דאָרף נישט. פּאַר
 האַלטן האָט מען זיך אין אַ פּערמע. ס'איז
 נישט זייער טונקל צו דערזען, אז די פּערמע
 איז אַ פּאַרלאָזענע. אַ גרויסע הייַרשטאַל, העכער
 ווי דאָס הויז. פאַר דער ברייטער טיר האָבן די
 דרוי מענטשן אונטערגעשטויסן דעם געפּאַנגע-

נעם. דעם קאמאנדאנט איז דורכגעפלוויגן:
"שוין, דא איז עס" און ער האָט אַרונטער
גענומען דעם מאַנאַקל, נישט צו זען...

— ריר אָן דאָס האַלץ — מאַכט זשאַן פיער
— דאָ... איצט קענסטו עס נישט זען. בייטאָג
זעט מען נאָך אָן די בלוט־פלעקן. אין דער דאָר־
זיקער פערמע האָט געלעבט די משפּחה פון
איינעם פון אונדזערע מענטשן. דריי זין האָבן
זיי געהאַט. דער עלטערער איז אומגעקומען אין
סיריע. יאָ, מיט די מענטשן פון פעטען... ער
האָט נישט פאַרשטאַנען, מען האָט עס אים
פריער געהאַט געזאָגט... אָבער די איבעריקע צוויי...
דער קלענסטער איז נאָך געווען צו יונג; דער
מיטלסטער איז געווען פון מיין גרופע, פאַר־
שטיוסטו שוין אַלײן... מיט אַ חודש אַן ערך,
מיט זעקס וואָכן צוריק, זיינען זיי געקומען
אָהער אים פאַרערן. זיי האָבן געזאָגט, אַז אויב
ער שטעלט זיך נישט צו, וועלן זיי נעמען דעם
פאָטער. איז ער אַנטלאָפן, דער פאָטער. זיינען
זיי צוריקגעקומען און, אין די אויגן פון דער
מוטער — הער, דייטשער ריכטער! — אין די
אויגן פון דער מוטער, האָבן זיי אים צוגע־
נאָגלט.

— אומגלויבליך! — פראַטעסטירט דער
קאמאנדאנט — מען האָט אייך אפשר דער־
ציילט... אָדער דער קליינער איז באַנאַנען עפעס
אַ פאַרברעכן...

נאָכאַמאָל דאָס געלעכטערל פונעם גייסטלעכן;
אַ געלעכטערל, וואָס קען פאַרקילן ס'בלוט אין

די אָדערן. און אזויווי ער האָט ווידער אָנגעטאָן
דעם מאָנאַקל, דער קאָמאָנראַנט, האָט ער געזען
ווי דער גייסטלעכער רירט אָן די טיר.

— וואָס פאַראַ פאַרברעכן, מיין ליבער הער,
וואָס פאַראַ פאַרברעכן? זעקס יאָר איז ער אַלט
געווען... איך אליין האָב אים אַרונטערגענומען
פונדאָנען... זעקס יאָר...

ער האָט שוין מערנישט געלאַכט. געוויינט
האָט ער. די ביקס אויף זיין אַקסל האָט מיט-
געציטערט. דער הויכער, דער שוואַרצער, האָט
א זאָג געטאָן :

— זיין ברודער איז עס געווען...

האָט ער זייער מורא באַקומען, דער געפאַנ-
גענער און האָט אַרויסגעבראַכט פאַרשטיקט:
„טויט מיר דאָ באלד אויפן אָרט“...

אַבער די שטימע פון זשאַן פיערן האָט טרוקן
איבערגעהאַקט:

— כדוי דו זאָלסט, פּגראַנדיק, טראַכטן, אז מיר
נעמען נקמה? אָ, דאָס נישט!

אין וואָגן, וואָס האָט זיי אַוועקגעפירט וויי-
טער, זיינען דאָסמאָל אַלע געווען שווייגנדיק.
זיי האָבן זיך דאָרט עפעס באַראַטן, באַלויבטן
מיט אַ טאַשן-לעמפל און אויסגעשפּרייטע קאַר-
טע. דער גייסטלעכער האָט גערויכערט אָן איבע-
ווייס. דאָס פלעמל האָט דעם קאָמאָנראַנט נאָכאַ-
וואַנד דערמאָנט אין פלאַם פון דער ביקס. דאָס
מאָל, ביים אָפּשטעל, האָט ער ווידער געמיינט,
אז זיין לעצטע מינוט איז געקומען. מער פון
אַלץ האָט ער זיך געשראַקן פאַר די פּייניקונגען.

א פראנצויז אין די הענט ביי די דייטשן וואָלט
זיכער געפיינקיט געוואָרן פאר אזא געשיכטע
מיט א קינד...

ס'האָט גענומען קוים ליכטיקן, ווען זיי האָבן
זיך צום לעצטן מאָל פארהאַלטן. ס'איז געווען
דער רוקן פון א בערגל, אָפגעטיילט פון א וואַנט
ביימער צו צו פעלדער, דער וואַלד קעגנאיבער
און לינקס, ביים וועג, א קליינע קירכע, אָן
גלאַקן, אביסל ווייטער האָבן די הייזלעך זיך
געטוליעט איינס אין צווייטן.

„וואָס נאָך ווילן זיי מיר דאָ באַווייזן?“
האָט ער זיך געפרעגט, מיר און אויסגעשעפט,
נאָך דער נאַכט. קליינע, צעריסענע וואַקלנדלעך
אויפן הימל און אזא העלקייט איז אויפגעשטיגן
פון דאָרט, ווו דער קאָמאַנדאַנט האָט גאָר גער
גלויבט, אז ס'איז דער מערב. דאָ זיינען שוין
געווען מענטשן. א האָן האָט געקרייעט, א רויך
איז אויפגעגאַנגען פון הייזלעך.

דאָסמאָל האָט זיך צו אים דער הויכער, דער
שוואַרצער געווענדעט:

— דאָ מענסטו אַראָפּגעמען דאָס הימל, קאָ-
מאַנדאַנט. דו ווייסט כאַטש ווו דו געפינסט
זיך ?
— ניין... — האָט ער געשטאַמלט.

— זעסט אָט די וואַנט? נאָרנישט קיין אוי-
כערגעוויינלעכס. א וואַנט פון א שויער. זיבן
זיינען זיי דאָ געווען. איינער האָט דעם אַנדערן
אַפילו נישט געקענט. א פרוי פון שטעטל מיט
איר פיצלס פון זיבעצן מאַנאַט אויף איר אַרעם.

וואָס האָט זי דען פאַרבראַכן? מען ווייסט נישט.
דריי מענטשן האָבן זיי מיטגעברענגט פון אונז
טען. אן אומבאַקאַנטן און — דעם דאָקטער.
מען וועט נאָך אין איינעם אַ טאָג קומען אַהער,
ווי דער דאָקטער איז געשטאַרבן, עס וועט דאָ
זיין אַ מאָנומענט פון מאַרמאָר, אָדער פון
בראַנז. מען וועט קומען אָנקוקן... איך, זעסטו,
גלויב נישט אין גאָט און נישט אין טייוול. נאָר
אויב עס וואָלט געווען אַ גאָט, וואָלט אָט דער
מענטש, וואָס האָט אויך נישט איבעריק גע-
גלויבט, געווען אַ הייליקער....

— מען וועט נאָך אפשר — מאַכט דער
גייסטלעכער — דאָך מאַכן פון אים אין איינעם
אַ טאָג אַ הייליקן.

— וועסט אויסגיין די גאַנצע געגנט דאָ —
רייסט איבער דער הויכער, דער שוואַרצער —
און רעד זיי וועגן דאָקטער. נישטאָ קיין מענטש
דאָ, וועלכן ער האָט מיט עפעס נישט געהאַלפן.
קיין שום קינד איז נישט געבוירן געוואָרן אָן
זיין הילף. קיין שום זקן איז נישט געשטאַרבן
אָן אים. מען האָט אים אויפגעוועקט אינמיטן
נאַכט און ווינטער, אין די גרעסטע שנייען, איז
ער געקומען צוליפן. צוואַנציק יאָר נאָכאַנאַנד
אַזוי, אָן אָפרו. און די פאַרטיזאַנען... דער
דאָקטער האָט קיינמאָל קיינעם נישט אָפגעזאָגט
זיין הילף. אין נ... זיינען קיין דייטשן נישט
געווען. אָבער — דער אייגנטימער פון האָטעל,
אַ הייסער דאָרוואַ'טיסט, און — דער מעבל-
פאַבריקאַנט. זיי האָבן שוין אַלץ געוויסט, די
דייטשן. דעם דאָקטער האָבן זיי מערדערלעך

געשלאָגן אין די אויגן פון זיין פרוי. „כ'האָב
גאַרנישט וואָס צו דערציילן“ — האָט ער גע-
ענטפערט. אַ גאַנצע נאַכט אזוי. און באַגינען,
אין דער שעה, האָבן זיי אים געברענגט אַהער,
מיט נאָך מענטשן, אָט די אומגליקלעכע פרוי
מיטן קינד אויפן אָרעם... ביי אָט דער וואַנט,
אַ געוויינלעכע וואַנט פון אַ שיער...

אַ געוויינלעכע וואַנט פון אַ שיער און דער
קאָמאָנדיאָנט האָט אַרונטערגענומען זיין מאָך
נאָקל, נישט צו זען מער. ס'איז אים נאָך פונ-
דעסטוועגן דורכגעפלוין, אַז ווען מען גיט אים
אַ געלעגנהייט, וואָלט ער נאָך געקאָנט זיין
נוצלעך אָט די פראַנצויזן, איבערגעבן זיי אזוינס
וואָל די לאַטטע ווייס נישט... ער האָט נאָכנישט
געקענט אַרויסברענגען „שיסט שנעלער“, ווייל
דער פחד איז נאָך אַלץ גרויס געווען ביי אים,
די מורא פאַר פייניקונגען, פאַרן טויט. וועגן
דייטשלאַנד האָט ער שוין איבערהויפּט מער
נישט געטראַכט. די שטים זיינע האָט געציטערט:
— שיסט...

אַבער דער גייסטלעכער האָט ווידער געלאַכט
זיין געלעכטערל און דער קאַפיטאַן פון דער
פראַנצויזישער אַרמיי, זשאַן פיער, האָט זיך
אָפּגערופּן:

— וואָלסט אפּשר געוואָלט מען זאָל פאַר-
שמוציקן די ערד, וווּ ס'איז גערונען דאָס בלוט
פון אונדזערע העלדן...
און דעמאָלט האָבן זיי גיט אָפּגעפירט אַ הונד-
דערט מעטער פונדאָנען און ביים זייט וועג, ווי
אַ הינדל, האָבן זיי אים אוועקגעלייגט.

אויסגאבעס פון דער יידישער פאלקס-ביבליאָמעק:

ב. מאַרק — דער אויפשטאַנד פון וואַרשעווער געמאַ

י. שפּיגעל — שמערן איבערן געמאַ

דיאַדיאַ מישאַ (אינוש. מ. גילדענמאַן) אויפן וועג צום זיג

דער דענקמאַל פון יידישער גבורה און מאַרטירערטום

משה שולשטיין — צווישן רואינען און רושטאַוואַניעס

IMPRIMERIE ABÉCÉ
11, RUE LOUIS BLANC
P A R I S - X.

